

TAJEMSTVÍ ŠUMAVSKÝCH BUNKRŮ

Výstavba a osudy lehkého opevnění
v letech 1937–1945

Jan Lakosil

mladá fronta

Tajemství šumavských bunkrů

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.mf.cz
www.albatrosmedia.cz

Jan Lakosil

Tajemství šumavských bunkrů – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2024

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

mladá fronta

TAJEMSTVÍ ŠUMAVSKÝCH BUNKRŮ

Byla jednou jedna kniha... a jakmile ji dočetli, skončila
zastrčená v knihovně. Tak to ale skončit nemusí!

Pošlete ji dál s www.restorio.cz, na **www.restorio.cz**.

Albatros Media podporuje udržitelný rozvoj, který vrací použitým věcem smysl.
On-line antikvariát Restorio vaše knihy odkoupí a zaplatí vám ihned – nečekáte,
až se prodají. Získané peníze si můžete nechat, nebo si vyberete charitu, kterou
jimi podpoříte. V tom případě navýší Restorio částku o 20 %.

Copyright @ Jan Lakosil, 2024

ISBN tištěné verze 978-80-204-6351-7

ISBN e-knihy 978-80-204-6361-6 (1. zveřejnění, 2024) (epub)

ISBN e-knihy 978-80-204-6362-3 (1. zveřejnění, 2024) (mobi)

ISBN e-knihy 978-80-204-6353-1 (1. zveřejnění, 2024) (ePDF)

TAJEMSTVÍ ŠUMAVSKÝCH BUNKRŮ

**Výstavba a osudy lehkého opevnění
v letech 1937–1945**

Jan Lakosil

mladá fronta

*Věnováno všem dělníkům a vojákům,
kteří v době ohrožení první Československé republiky
budovali a připravovali k obraně opevnění na Šumavě.*

Úvod

Šumava. Ačkoliv o tomto pro někoho doslova magickém pohoří na jihozápadě naší republiky bylo již napsáno mnoho, stále se objevují bílá místa, která čekají na zaplnění. Ve svých předchozích třech publikacích, monotematicky zaměřených na tuto oblast (*Utajená obrana Šumavy*, *Šumava krásná i smrtící* a *Šumava 1938*), jsem se věnoval především období začátku německé okupace a také osudům zdejšího lehkého opevnění (LO) po roce 1945. Výstavbu opevnění na Šumavě v letech 1936–1938 jsem zmínil jen okrajově a touto prací bych tento „dluh“ rád srovnal.

Kniha, kterou držíte v rukách, je z drtivé většiny postavena na informacích z dokumentů, které jsou uloženy ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu v Praze-Ruzyni. Z hlediska poznání šumavského opevnění byly velmi přínosné především fondy Velitelství I. sboru a Vojenské stavební dozory. Jména důstojníků z Velitelství ženijního vojska I. sboru a důstojníků vojenských stavebních dozorů nás budou doprovázet celým textem. Na tomto místě je potřeba rovněž uvést, že Šumava měla z hlediska dochování archivní dokumentace k opevnění vlastně velké štěstí. K jednotlivým úsekům LO se dochovalo až nezvykle velké množství dokumentů, které mi umožnily sestavit ucelený obraz toho, jak byla v letech 1937–1938 organizována a realizována výstavba šumavského opevnění. Svůj podíl na tom má pečlivost velitelů vojenských stavebních dozorů, kteří vedli podrobné záznamy, archivovali svá hlášení, a hlavně tyto dokumenty nespálili v kritickém období na přelomu září a října 1938. Mnohé jiné stavební úseky z jiných oblastí republiky takové štěstí neměly. Navzdory tomu se dosavadní literatura výstavbě a osudům šumavského opevnění v letech 1937–1938 dosud podrobněji nevěnovala.

Prostorově jsem se zaměřil na část území, která v daném období spadala do mírové působnosti 5. divize s velitelstvím v Českých Budějovicích. Je jasné, že výstavba předválečného opevnění zasáhla jen relativně malou část Šumavy, kterou dnes můžeme chápat např. v rozsahu zdejší stejnojmenného národního parku nebo chráněné krajinné oblasti. Na severu je mnou sledované území ohraničeno hranicí návaznosti na plzeňskou 2. divizi, která probíhala mezi obcemi Pích a Libětice nedaleko Petrovic u Sušice. Jednalo se v podstatě o čáru na mapě, nenajdeme zde žádný přirozený geografický předěl. Na jihu jsem sledovanou oblast ukončil na levém břehu řeky Vltavy u Rájova nedaleko Českého Krumlova. Zde byl ukončen nejen stavební úsek 197, ale v září 1938 zde bylo také rozhraní mezi 5. divizí a Hraniční oblastí 31. Jednotlivé stavební úseky jsou popisovány postupně od severu k jihu pro výstavbu v roce 1937 i 1938.

Jako horní časové vymezení mi pak symbolicky slouží rok 1945; dalším poválečným osudům šumavského opevnění jsem se totiž již věnoval v publikaci *Utajená obrana Šumavy*, která vyšla v roce 2012.

Při zpracování nové knihy jsem zpočátku zvažoval, jakým směrem se při popisu problematiky předválečného opevnění na Šumavě vydat. Nakonec jsem se rozhodl zaměřit se na stavebně-organizační stránku samotného budování zdejší fortifikace. Spíše než technický popis jednotlivých objektů mne zaujaly problémy, s nimiž se stavební firmy potýkaly při realizaci zakázek, jak postupovala výstavba či v jakém stavu bylo šumavské opevnění v září 1938 v době, kdy hrozilo vypuknutí konfliktu.

Velkou pozornost jsem se také snažil věnovat personální stránce. Kromě příslušníků armády jsem se zaměřil rovněž na obyvatelstvo Šumavy, které bylo určitým způsobem dotčeno výstavbou opevnění, jeho obsazením či mnichovskými událostmi. Do knihy se tak záměrně dostala jména obyčejných šumavských rolníků, na jejichž louce byl postaven bunkr, jména dělníků, kteří se nechali najmout na výstavbu opevnění, nebo živnostníků, kteří dodávali materiál stavebním firmám. Na následujících stránkách tak ožívají osoby, jejichž životy a osudy dávno zavál čas. Při čtení starých zažloutlých listů s jejich jmény mne mnohokrát napadlo, jak zajímavé by bylo si s některými z těchto lidí popovídat.

Do knihy jsem také z vícero důvodů zařadil velké množství přepisů dobových dokumentů. Tyto texty jednoznačně definují to, co by mohlo být při dodatečné interpretaci špatně pochopeno nebo vynecháno. Zajímavý je ale také sám jejich jazyk, který skvěle přibližuje atmosféru doby první republiky. Do těchto přepisů jsem se snažil zasahovat co nejméně, nezbytné však byly některé zásahy do stylistiky a gramatiky, neboť zejména čeština starších důstojníků, kteří základní školní vzdělání absolvovali ještě v dobách habsburské monarchie, by mohla být pro mnohé dnešní čtenáře obtížně čitelná. Občas bylo nutno upravit formulace a slovosled, zkrátit souvětí či doplnit čárky podle dnešních pravidel pravopisu. Do obsahové části jsem pochopitelně nezasahoval. Tyto dobové texty, ať už ve formě kompletních přepisů dokumentů, nebo jen částečných citací, jsou v publikaci graficky odlišeny fontem písma. Citace zařazené ho hlavního textu jsou odlišeny kurzivou.

Velkou vypovídací hodnotu mají rovněž dobové fotografie, které přibližují podobu objektů opevnění v roce 1938. Zde je nutno vzít zvděk snímky, které pořídili němečtí vojáci při obsazení Šumavy v říjnu 1938. Některé z těchto fotografií však byly pořízeny doslova pár hodin po ústupu čs. armády. Na mnoha z nich jsou pochopitelně zachyceni příslušníci německé branné moci, pro které obávané čs. bunkry představovaly velmi zajímavý motiv. Snímky opevnění, kterých se z oblasti Šumavy shodou okolností zachovalo poměrně velké množství, které jsem zařadil zpravidla za popis příslušného úseku. Jsou řazeny podle chronologie výstavby stavebních úseků, což je zajímavé především v případě popisu situace v roce 1938, kde je možné sledovat různorodou stavební dokončenost pevnůstek.

Část kapitol s popisem stavebních úseků obsahuje rozšiřující témata, jejichž cílem je detailněji přiblížit určité problematiky souvisejících s výstavbou opevnění, o nichž z důvodu rozsahového omezení nebo absence archivních podkladů nebylo možné podrobně psát u všech úseků.

Na konec publikace jsem zařadil přílohovou část, do níž jsem vybral sedm samostatných témat, která se vážou k lehkému opevnění a přípravě obrany Šumavy v roce 1938. Jedná se zpravidla o přepisy rozsahově obsáhlejších dobových dokumentů.

Naopak jsem rezignoval na publikaci archivních leteckých snímků, které dávají dobrou představu o charakteru terénu v místě linie opevnění. Tyto archivní letecké měřičské snímky (LMS) jsou totiž již dostupné online pro různá snímkovací období (v případě sledované oblasti Šumavy od druhé poloviny 40. let) na internetové adrese: <https://ags.cuzk.cz/archiv/?start=lms>.

Zde si může zvědavý čtenář prohlédnout různé letecké snímky ve vysoké kvalitě rozlišení, kterou by přetisk v publikaci zdaleka nemohl nabídnout. Z hlediska popisovaného tématu jsou na LMS patrné nejen samotné bunkry (na snímcích do konce 40. let), ale také dnes již zpravidla zmizelé systémy střeleckých a palebných průseků, které jednotlivé pevnůstky spojovaly v lesních masivech. Za srovnání stojí také proměna původní a současné šumavské krajiny.

S leteckými snímky úzce souvisí rovněž zákresy objektů opevnění do mapových podkladů. Pozice všech předválečných objektů lehkého opevnění (postavených, zničených i plánovaných) jsou dostupné na internetu na stránkách <https://mapa.opevneni.cz/>, odkud se lze kliknutím na konkrétní objekt dostat na příslušnou kartu objektu databáze LO (www.ropiky.net). Na kartě objektu najdete podrobné údaje o objektu LO, jako je číslo, typ, odolnost, GPS souřadnice a další detailnější informace i starší nebo aktuálnější fotografie. V rámci mapy opevnění lze měnit mapové podklady včetně předválečných map III. vojenského mapování. Právě s těmito mapami pracovali důstojníci při plánování obranných linií a v archivních dokumentech se nezdá odkazovat právě na ně, zatímco v současných mapách určité kóty nebo místní názvy chybí. Pro navigaci k objektům v terénu lze využít online službu www.mapy.cz, která obsahuje rovněž přesné pozice dochovaných objektů LO (i v offline verzi).

Ke vzniku této publikace přispěli především: Petr Hudičák, Karel Hušek, Dalibor Lakosil, Václav Mikeš, Zdena Mrázková, Luděk Němec, Miroslav Novák, Vladimíra Podaná, Vladimír Sýkora, Tomáš Svoboda, Ondřej Tichý a Marián Varga. Kniha by nevznikla bez podpory mé rodiny, které za ni tímto děkuji. Poděkování patří též pracovníkům VÚA–VHA za neúnavné poskytování archivních dokumentů ke studiu, zejména Martinu Dubánkovi, Jan Chlebounovi a Martinu Lundákovi.

Dobové fotografie: sbírka J. Lakosil – T. Svoboda, M. Novák, Museum Fotoatelier Seidel, B. Turner a Archiv spolku Der Böhmerwald e.V.

Reprodukce archivních dokumentů: VÚA–VHA.

Lehké opevnění na Šumavě

Než se vypravíme na staveniště jednotlivých šumavských úseků lehkého opevnění, je potřeba udělat krátký exkurz do celkové problematiky výstavby tohoto typu československé meziválečné fortifikace. Je to nezbytné pro lepší pochopení popisovaných událostí či technických problémů, s nimiž se bylo třeba vypořádat.

Budování lehkého opevnění bylo v ČSR zahájeno v roce 1936, kdy byly ke stavbě zadány první úseky. V oblasti jižních Čech šlo o 92 pevnůstek tzv. starého typu, rozdělených do čtyř stavebních úseků, které nesouvislou linií přehradily prostor mezi Českým Krumlovem a Starým Městem pod Landštejnem na Jindřichohradecku. Do námi sledovaného prostoru Šumavy zasáhla linie LO pouze třemi pevnůstkami č. 42 až 44 z úseku X.b České Budějovice – západ, které byly postaveny u Srnína nedaleko Českého Krumlova. Obranná linie lehkého opevnění z roku 1936 budovaná na tzv. Plzeňské čáře se k Šumavě přibližovala ze severu, byla však ukončena v prostoru Švihova na Klatovsku.

V roce 1936 byly velitelstvím 5. divize zpracovány rovněž návrhy na vybudování uzávěr komunikací na Šumavě objekty těžkého opevnění, které však nepřesáhly rámec úvah. Hlavní štáb totiž nepovažoval tento region s obtížně průchodným terénem za nijak zvlášť ohrožený a stanovil priority v opevňování hranic do jiných oblastí.

„Opevňovací horečka“ druhé poloviny 30. let se Šumavy reálně dotkla až v roce 1937, a to výstavbou relativně malého počtu objektů LO nového typu, dříve v odborné literatuře označovaného těž vz. 37. Od tohoto roku převzala agendu výstavby lehkého opevnění místně příslušná velitelství sborů, v případě území jižních a západních Čech šlo o Velitelství I. sboru se sídlem v Praze. Výstavba LO byla svěřena podřízenému Velitelství ženijního vojska I. sboru, které bylo zodpovědné za celý proces realizace od vypsání omezené soutěže na stavbu daného úseku až po jeho kolaudaci.

Prvotní pokyny k přípravě opevňovacích prací na Šumavě obdrželo Velitelství I. sboru (do jehož kompetence oblast Šumavy spadala) 12. března 1937 od zemského vojenského velitele armádního generála Sergeje Vojcechovského. V zaslaném programu lehkého opevnění na rok 1937 byly definovány požadavky hlavního štábu, respektive Ředitelství opevňovacích prací (MNO hl. št. ŘOP) na výstavbu LO Pražské čáry, postavení Ohře – Blšanka, čáry Ústí nad Labem – Kadaň a Plzeňské čáry. Právě s poslední jmenovanou linií v západních Čechách šumavské opevnění úzce souviselo, resp. bylo považováno za její součást:

Jižní křídlo plzeňského postavení bude prodlouženo z prostoru Křenice k jihu všeobecně na čáře: trig. 708 Běleč (západně Klatovy) – trig. 850 Borek (Červené Dvorce) – trig. 902 Vysoký – trig. 1 063 (východně Kašperských Hor) – trig. 1 083 Popelník – trig. 1 057 Ptáčník (Kubova Hut) – tok Teplé Vltavy, od této Křišťanovickým revírem se připojí na Blanský les.

Toto postavení bude v roce 1938 provedeno všeobecně jako „čára“ (v otevřeném manévrovacím terénu, zvláště kde trasa lehkého opevnění řeže důležité komunikace), jako „pásma“ nesouvislých „uzávěrek“ komunikací v prostorech hornatého a těžko prostupného terénu.

Je však v zájmu zajištění jižního křídla plzeňského postavení, a i pohraničních posádek, aby byly již v roce 1937 alespoň částečně vybudovány uzávěry hlavních komunikací v prostoru Klatovy, Velhartice, Sušice, Vimperk a komunikace Volary – Prachatice. Směr Volary – Prachatice přehraditi zatím přímo u Prachatic, asi v prostoru Jelemek – Lázně svaté Markéty – Záblatí.

Objekty LO určené k zesílení Plzeňské čáry a prodloužení jižního křídla na Šumavu měly být vybudovány v roce 1937 na úkor souvislosti linie Pražské čáry v prostoru Beroun – Slapy. Pro lepší pochopení výše uvedeného přepisu ještě dodávám, že v dobové terminologii je jako „čára“ označována dvousledová linie, zatímco pouze jednosledová linie LO je označena jako „clona“.

Podrobným průzkumem navrhovaných tras opevnění na Šumavě byl pověřen velitel 9. pěší brigády plukovník generálního štábu František Lanč, který následně zastával funkci nadřízeného taktického dozoru pro výstavbu LO v jižních Čechách. Plánované linie opevnění byly rozděleny podle geografického členění do třech samostatných stavebních úseků, označených H-40 Sušice, H-41 Vimperk a H-42 Prachatice. Průzkumné a vytyčovací práce byly na Šumavě zahájeny zřejmě začátkem dubna 1937, po roztažení sněhové pokrývky. S rekognoskací budoucích tras opevnění a předběžným vytyčováním objektů se začalo v severní části u Sušice, následovalo vimperské opevnění a až nakonec prachatická linie.

Nejrychleji postupovaly práce právě na úseku H-40, kde byla trasa vytyčena a schválena ještě v průběhu dubna 1937, neboť již na začátku května 1937 byla vypsána omezená soutěž na stavbu úseku. Plk. gšt. F. Lanč hlásil 18. května na Velitelství I. sboru návrh na umístění objektů v úsecích Vimperk a Prachatice. Začátkem června 1937 přijel na kontrolu vytyčovaných linií LO velitel I. sboru divizní generál Emil Linhart, z jehož popudu došlo k několika změnám na prachatické linii. Soutěž na stavbu úseku H-41 Vimperk byla vypsána v polovině června a pro stavbu úseku H-42 v první polovině července. Celkem bylo v roce 1937 zadáno ke stavbě 109 objektů LO tzv. nového typu, které také byly do konce roku dokončeny. Další podrobnosti o výstavbě LO na Šumavě v roce 1937 najdete v popisech jednotlivých úseků.

Technické řešení objektů LO

Objekty LO nového typu, pro které Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP) používalo též označení „řopík“, byly pevnůstky určené pro vedení převážně bočních kulometných paleb. Hlavní výzbrojí těchto objektů byly kulomety, které byly uchyceny v ocelolitinových střílnách. Střílny umožňovaly palebný rozsev 60°, výškový rozsah +20°/–20° (elevace/deprese). Byly opatřeny minimálním otvorem, jenž bylo možno v případě potřeby zcela nebo částečně zakrýt uzávěry. Boční střílny byly před pozorováním a palbou z předpolí chráněny zaobleným prodloužením čelní stěny objektu – tzv. uchem. Celá čelní stěna pak byla obložena kamennou rovnalinou a zemním záhozem, které objekt maskovaly a zvyšovaly jeho odolnost.

Vchod umístěný v týlové stěně byl vždy zalomený a uzavřený mřížovými a pancéřovými dveřmi tak, aby bylo možno prostor před ním bránit palbou pistole nebo pušky z vchodové střílny. K ochraně týlu bylo dále možno použít granátový skluz v jedné z týlových stěn objektu. Byl určen k vypouštění ručních granátů, k jejichž iniciaci po dopadu měla posloužit kamenná dlažba pod vyústěním skluzu. V kritickém období v září 1938 však nebyly k dispozici ruční granáty vhodné k použití ve skluzech.

Interiér objektů LO nového typu (u nejběžnějších typů A a B) byl rozčleněn do dvou střeleckých místností spojených chodbičkou, v níž se nacházela vchodová střílna a ruční ventilátor, zajišťující během střelby nasávání čerstvého vzduchu a vytváření mírného přetlaku. Zplodiny a plyny vznikající během střelby kulometů byly zachytávány za plechovými sběrači nad střílnami. Odtud byly přetlakem odváděny mimo objekt zalomenými výduchy, ústíci v týlové stěně. Ve stropě pevnůstek byly umístěny trubice pro periskopy. Z počátku se počítalo pouze s jedním, avšak v létě 1937 byl jejich počet zvýšen tak, aby každá kulometná střílna měla svůj. S jedním periskopem byl na Šumavě postaven pouze první vybetonovaný objekt úseku H-40. Uvnitř objektů bylo po betonáži ponecháno dřevěné bednění, sloužící jako ochrana proti odštěpkům betonu při ostřelování a zároveň jako zvuková a tepelná izolace.

U objektů LO stavěných v roce 1938 bylo uplatněno několik vylepšení. Byl změněn tvar zalomení ventilačních výdechů, takže jejich vnější vyústění je oproti variantě z roku 1937 výrazně výše. V podlaze obou střeleckých místností byla doplněna vybraní, sloužící po naplnění vodou pro chlazení hlavní kulometů. Týlovou stěnou a stěnou s vchodovou střílnou nově procházely těsně u podlahy a u stropu dvě trubky pro telefonní vedení. Prostup pro telefonní vedení mezi podlahou a vchodovou střílnou měly však v oblasti I. sboru i některé objekty z roku 1937.

Kulometné objekty se dělily na pět základních typů, označených písmeny abecedy A až E. Typy A a B byly dvoustřílnové, zbývající tři (C, D a E) jednostřílnové. Nejrozšířenější typ A byl základním stavebním kamenem linie lehkého opevnění. Pro plnění svého úkolu – vytváření palebné přehrady a krytí svých sousedů – byl vybaven dvěma bočními střílnami. Podle úhlu sevřeného osami střílen dále rozlišujeme varianty A-120, A-140, A-160, A-180, A-200 a A-220, z nichž nejběžnější jsou A-140 a A-160. Varianta A-120 byla používána v případě potřeby vytočit palebné vějíře více do předpolí, zejména v zadních sledech pro krytí čelního sledu z týlu a rovněž v konkávních ohybech linie opevnění. V ohybech opačných, tedy konvexních, jakož i na březích říčních meandrů můžeme nalézt objekty A-200 či A-220.

Typ B s jednou boční a jednou čelní střílnou byl zpravidla umísťován ve druhém sledu. Používal se místo typu A při potřebě čelní palby například na komunikaci nebo pro uzavření údolí, ale také v ostrých zlomech linie opevnění. Podle směru palby boční střílny vpravo či vlevo rozlišujeme provedení B1 a B2, která se dále dělí podle úhlu sevřeného osami střílen na varianty B1-80, B1-90, B1-100, B2-80, B2-90 a B2-100.

Typ C představoval jednostřílnový objekt odlehčené konstrukce. Zalomený vchod byl opatřen pouze dřevěnými dveřmi, chyběly vchodová střílna, periskop a ventilátor. Podle původních plánů měl být strop tvořen pouze vlnitým plechem pokrytým zeminou, v praxi byla ale většina objektů postavena se stropem betonovým. Stavěl se zpravidla na krytých místech nevystavených přímému ostřelování. Sloužil k vykrytí hluchých prostorů v členitém terénu nebo k doplnění a zesílení paleb. Podle umístění vchodu zprava či zleva se dělil na varianty C1 a C2.

Typ D byl vyprojektován dodatečně po získání prvních zkušeností s taktickým řešením linie. Představuje do dvou jednostranných objektů „rozpuštěný“ typ A. Varianta se směrem palby vpravo nese označení D1, převrácená D2. Byl často používán v prudkých svazích nebo po stranách naspů komunikací, kde nebylo možno umístit dvoustřílnový typ A.

Rovněž dodatečně vyprojektovaný typ E představuje objekt pro čelní či kosou palbu. Na rozdíl od jednoduchého typu C byl určen pro exponovanější místa, a má proto stejnou odolnost a vybavení jako ostatní typy. Typ C jím byl postupně téměř úplně vytlačen. Opět se dělí na dvě varianty: E s vchodovou chodbičkou zalomenou vlevo a obrácenou E1 (na Šumavě však nebyla realizována).

Objekty normální odolnosti (čelní stěna silná 80 cm, boční stěny a strop tlusté 60 cm) měly odolat nejméně jednomu zásahu granátem ráže 10 cm. Objekty v normální odolnosti jsou u typového označení doplněny písmenem N. Na exponovaných místech byly hojně používány objekty zesílené (čelní stěna 120 cm, boční stěny se střílnami 80 cm a strop 100 cm), odolné proti ráži 15 cm. Typové označení objektů v zesílené odolnosti je doplněno písmenem Z. Objekty v zeslabené odolnosti v prostoru Šumavy budovány nebyly, v některých úsecích šumavského LO se můžeme setkat s částečně zesílenými objekty, a dokonce se zesílenými objekty s dodatečně zesílenou čelní stěnou. Těmto konstrukčním atypičnostem se více věnuji v popisech úseků, kde tyto objekty byly vybudovány.

Ve členitém terénu byly dvoustřílnové pevnůstky přizpůsobovány sklonu svahu. V mírnějších svazích byly stavěny objekty šikmé se sklonem podlahy a stropu cca 10 %. V prudších svazích pak objekty lomené, které měly v chodbičce spojující kasematy většinou čtyři schody; výškový rozdíl podlah obou kasemat se pohyboval zpravidla kolem 1 m. Podle orientace objektu na svahu byly objekty šikmé nebo lomené vlevo či vpravo (při pohledu na týlovou stěnu).

Pro zajištění postřelování strmých svahů, kdy nestačil náměr střílny $+20^{\circ}/-20^{\circ}$, byly střílny osazovány nakloněné, později byla vyráběna speciální depresní střílna s náměrem $+20^{\circ}/-30^{\circ}$.

Další podrobnosti o konstrukčním řešení objektů lehkého opevnění nového typu lze dohledat v dostupné literatuře (viz seznam v závěru této publikace). V kapitolách o budování LO v jednotlivých stavebních úsecích věnuji poměrně značný prostor popisu organizace výstavby a problémům, s nimiž se

stavební firmy při výstavbě potýkaly. Pro lepší pochopení souvislostí se ještě pozastavím u technologického postupu výstavby objektu, získávání pracovních sil, neveřejných soutěží (v dnešní terminologii tenderů) na výstavbu opevnění a problematiky zajišťování pozemků pro objekty opevnění.

Pozemky pro stavbu objektů LO a odškodnění

Aby bylo možno vůbec začít s vytyčováním obranných linií a následnou výstavbou opevnění, musela si armáda na základě zákona o obraně státu zajistit v podstatě volný přístup na pozemky před tím, než došlo k jejich vyvlastnění, nájmu či odkoupení. Dalším krokem bylo (v oblastech dotčených výstavbou opevnění) zveřejnění vyhlášky o opevněném pásmu, jejíž součástí bylo *Uvědomění obce „C“*, kterým se zakazovala či výrazně omezovala civilní výstavba, určoval druh plodin nebo regulovalo kácení v lesích. Přepis vyhlášky je zařazen jako příloha č. 1 na konci publikace.

Další samostatnou kapitolou bylo jednání s majiteli pozemků, na nichž byly vytyčeny objekty lehkého opevnění. O tom, jakým způsobem armáda postupovala při získávání pozemků pro LO nejen na Šumavě, se můžeme dozvědět z dopisu, který v únoru 1938 zaslal plk. stav. Ing. Jan Fidler ze stavebního ředitelství I. sboru veliteli vojenského stavebního dozoru úseku H-33 Prachatice por. žen. Otakaru Grafovi:

Vojenské stavební dozory neprojednávají, pokud to není přímo nařízeno, nájemní smlouvy o získání pozemků pro vojenské objekty, nýbrž zjišťují pomocí „Prohlášení“ prozatímní podmínky, resp. požadavky, které majitelé v tomto směru na vojenskou správu kladou. Je ovšem povinností velitelů VSD, aby majitele pozemků příslušně poučili o úmyslu vojenské správy a přesvědčili je o tom, zda o kladených požadavcích lze vůbec jednat, resp. do jaké míry jsou požadavky vůbec oprávněné. Vojenská správa má možnost příslušné plochy získat vyvlastněním, a to buď vyvlastněním vlastnického práva nebo pouze užívacího práva, tedy jako služebnost. Vojenská správa chce však zabránit tomuto zákonnému postupu a žádá, aby vlastníci pozemků dali zastavěné části pozemků vojenské správě k dispozici do užívání, a to za nájemné, jež je pro dotčený druh pozemků v místě obvyklé, přičemž by toto nájemné bylo vyplaceno jednou pro vždy najednou za celou dobu užívání (nejméně 30 let). Tato částka najednou vyplacená nemůže však být násobkem ročního nájmu počtem 30 let, nýbrž musí být v každém případě menší, než kolik by se zaplatilo při výkupu tohoto pozemku, resp. dotčené části pozemků. Kupříkladu měří-li plocha zastavěného objektu 200 m² a požaduje-li se za 1 m² 0,05 Kč roční nájem, činilo by skutečné nájemné z plochy ročně 10 Kč. Při třicetileté nájemní smlouvě nemůže však výplata činit 300 Kč, poněvadž by tato částka byla vyšší, než kdyby se plocha 200 m² vykoupila. Je nesporné, že kupní cena pozemků ve Vašem úseku nečiní 3 Kč za 1 m², ale bude se pohybovat jen kolem 1 Kč za 1 m².

Nutno ovšem každý objekt posuzovat zvlášť, neboť jistě jsou objekty postaveny i na takových pozemcích, jež ve skutečnosti vlastníkům nepřinášejí žádný užitek, a byl by proto požadavek vůbec neoprávněn. Zásadně hodlá velitelství sboru zastavěné plochy získat jako služebnost užívání, jež se zajistí knihovně, takže vlastníci pozemků se nemusí obávat, že ztrácí nárok na vlastnictví.

Z toho důvodu není třeba posuzovat, zda a do jaké míry jsou pozemky zadluženy, poněvadž pozemky se zásadně nevykupují. Musíte upozornit na to, že při požadavku výplaty ročního nájemného bude při doručení peněz stržen kvitancí poplatek (II. stupnice) a že budou nuceni zaplatit poplatky při doručení. Z toho důvodu většina vlastníků pozemků dává tyto plochy vojenské správě zdarma do užívání jako služebnost za jednorázově vyplacené nájemné, jak vpředu uvedeno.

Podle toho jednejte a dejte podepsat „Prohlášení“; podle něhož bude pak sjednána a podepsána příslušná smlouva. Smluvní poplatky i za zaknihování bude v tom případě platit vojenská správa.

Dostupné archivní dokumenty zatím nedávají zcela úplný přehled, jakým způsobem byly nakonec dořešeny majetkoprávní poměry u všech šumavských objektů lehkého opevnění. Zřejmě se podařilo zcela dořešit pouze pozemky objektů LO zadáných ke stavbě v roce 1937. Požadovaná plocha pozemků pro objekt tohoto typu se pohybovala přibližně v rozmezí 120–200 m².

Zatím jediným zjištěným případem, kdy byl pozemek pro stavbu bezplatně darován vojenské správě, je objekt č. 1 z úseku H-40. Shodou okolností šlo také o první vybetonovaný řopík na Šumavě. Pozemek pro něj darovali Jan a Marie Winkelbauerovi ze Ždánova čp. 1. Všichni ostatní majitelé pozemků pro objekty úseků H-40 souhlasili s jednorázovým odškodněním s nájmem na dobu 15 let. Výše nájemného se v úseku H-40 pohybovala ve výši 0,02–0,1 Kč/m²/rok. Nájemné v horní hranici 10 haléřů/m²/rok bylo požadováno za objekty č. 24 a 35, které se nacházely na zahradních pozemcích poblíž domů. Bezplatně nebo za režijní cenu získala armáda pozemky od státních organizací, jako byly Státní lesy a statky.

V úseku H-33 je doložen případ smlouvy na zřízení služebnosti užívání části pozemku na dobu 30 let (zdarma do roku 1967), kterou s vojenskou správou uzavřeli majitelé pozemku Tomáš a Terezie Ludačkovi z Jelemku čp. 21. Pro smlouvu o zřízení služebnosti měla armáda jednotný text, z něhož se můžeme dozvědět, že vlastník nemohl smlouvu ze žádného důvodu vypovědět. Za pozorné přečtení stojí část s popisem užívání pozemku:

Čsl. stát bude užívat části pozemku služebního pro vojenské účely podle zák. č. 63/1935 Sb. z. a n. Je oprávněn používat jej pro každý výcvik vojska podle vlastního uvážení. Může na něm provádět veškerá opatření spojená s vykopávkami, budovat na něm stavbu nejrůznějšího druhu, uskladnit na něm potřebný materiál. Vlastník pozemku není oprávněn činit proti těmto opatřením vojenské správy námitek nebo požadovat z tohoto titulu jakákoliv odškodnění.

Užitek užívané části pozemku náleží vojenské správě, která má právo volné dispozice všemi užitky. Po uplynutí smluvní doby nebo předčasném zrušení smlouvy vojenskou správou odevzdá vojenská správa užívanou část pozemku v tom stavu, v jakém bude v době zrušení smlouvy, vyrovná však veškeré vykopávky a odstraní eventuální stavby na pozemcích zřízené, jakož i veškerý stavební materiál, a to před odevzdáním pozemku vlastníku, nebo se s ním v této věci předem i jinak dohodne.

Vojenská správa neručí za znehodnocení všech ostatních okolních pozemků způsobem jakýmkoliv shora uvedeným užíváním vojenské správy, které jsou ve vlastnictví podepsaného vlastníka, a není povinna náhradou z tohoto titulu. Vlastník služebního pozemku má právo přístupu na část pozemku danou do užívání vojenské správě jen na písemné potvrzení příslušného vojenského úřadu, a to pouze při úředním řízení.

Tento text na mne dělá spíše dojem diktátu ze strany vojenské správy než smluvního vztahu dvou rovnocenných stran. Majitel pozemku povolí armádě přístup na pozemek, provedení výkopových prací a vybudování stavby, následně mu armáda na tento pozemek zakáže na 30 let vstup a zřejmě také poničí sousední pozemky. Její jedinou povinností bylo odstranění stavby po uplynutí sjednané doby. Panu Ludačkovi sice stavbu na jeho pozemku odstranila německá okupační správa (odstřel bunkru v létě 1939 a následné dotěžení materiálu za války) za peníze Říše, jiné dochované objekty LO s uzavřenou smlouvou o zřízení služebnosti však samozřejmě Československá lidová armáda v 60. letech neodstraňovala. Zajímalo by mne také, zda vojenská správa v 60. letech nějakým způsobem řešila prodloužení smlouvy s majiteli pozemků. Výše uvedené texty rovněž vyvracejí tradované mýty o tom, že čs. armáda pozemky pro výstavbu lehkého opevnění vykupovala, avšak z důvodů utajení nezanášela změny do katastru nemovitostí.

Podobně jako za pozemky byly vypláceny náhrady za předčasné vykácení stromových porostů, ať v místě stavenišť objektů, nebo především v pásích střeleckých a pozorovacích průseků. Zde byl výpočet ztrát za předčasné vymýcení lesa poněkud složitější a např. v úseku H-33 byly náhrady vypočítány způsobem podle níže uvedené metodiky:

Z výnosových tabulek Schwappachových byla vzata hmota osmdesátiletého porostu pro příslušnou konkrétní bonitu při plném zakmenění na 1 ha. Od této hmoty byla odečtena ztráta při zpracování ve výši cca 20 %. Výsledná hmota byla zhodnocena v 65 % jako užitkové dříví a ve 35 % jako palivo. Cena 1 m³ užitkového dřeva byla vzata ve výši 150,00 Kč, která je cenou průměrnou podle syndikátního ceníku pro oblast středočeskou pro smrkovou kulatinu o středním průměru 20–24 cm. Pro borovici bylo použito ceny 1 m³ dřeva ve výši 140,00 Kč. Průměrná hodnota paliva byla vzata ve výši 60 Kč.

Od takto získané ceny porostu bylo odpočítáno výrobné 1 m³ dřeva, a sice ve výši 8,00 Kč.

Hodnota očekávaná byla stanovena pro 1 m² porostu skutečného stáří tím způsobem, že vypočtená hodnota osmdesátiletého lesa byla v aritmetickém poměru rozdělena a vztažena ke skutečnému věkovému stupni a tato diskontována 3,5 % z osmdesáti let na konkrétní stáří. Použité hospodářské procento bylo stanoveno pro Čechy zemským civilním soudem.

Cena kultur od 1 do 10 let byla vzata jako prolongovaná nákladová hodnota ve výši 1 000 Kč za ha. Cena mlází od 11 let do 20 let byla stanovena jako průměrná hodnota mezi prolongovanou hodnotou nákladovou a očekávanou.

Metodika výpočtu ceny vymýceného lesa nebyla rozhodně jednoduchá. Vyplacené náhrady za vykácené lesní pásy v průsecích mezi objekty se mi dohledat nepodařilo, ale na konkrétním případě návrhu kácení si můžeme udělat alespoň přibližnou představu o cenových úrovních. Velitel VSD úseku H-33 poručík ženijního vojska Ing. Otakar Graf na základě požadavku nadřízeného taktického dozoru popsal v říjnu 1937 u majitelů lesních parcel možnost plošného vymýcení lesa u obce Leptač nedaleko Prachatic:

Z rozkazu pana plk. gšt. Františka Lanče předkládám za účelem zlepšení výhledu a výstřelu ze stavenišť č. 9, 10 a 11 návrh na vykácet místo šesti- nebo osmimetrových průseků celé části lesních parcel č. 1 284 ve výměře asi 23 ar a 1 264/1 ve výměře asi 10 ar. Vlastníkem parcely č. 1 284 je pan Köppl František z Leptače čp. 6, vlastníkem parcely 1 264/1 je pan Draxler Josef z Leptače čp. 7. S oběma bylo jednáno o náhradě škody.

Pan Köppl požaduje jednorázové odbytné 8 000 Kč. Pan Draxler požaduje jednorázové odbytné 6 000 Kč s výhradou, že si dřevo vykácí, odvezou a zužitkují sami. Všechno dřevo z vykáceného lesa i pozemek bude nadále jejich bezvýhradným majetkem. Dalšího nájmu za pozemek již však nepožadují. Důvody, jimiž oba vlastníci shodně odůvodňují toto vysoké odškodné, jsou tyto: na hrabanku, kterou z lesa odvázejí, jsou odkázáni jako na jediné stelivo pod dobytek, poněvadž v kraji je slámy nedostatek a užívá se jí ke krmení. Pan Köppl vytěží z části lesa, která mu má být vykácena, ročně asi 2 500 kg. Vznikne mu tudíž při průměrné ceně slámy 20 Kč za 100 kg vykácením části lesa škoda na stelivu asi 500 Kč ročně. Stáří lesa je asi 30 let.

Pan Draxler vytěží z části lesa, která mu má být vykácena, ročně asi 1 200 kg hrabanky. Vznikne mu tudíž při průměrné ceně slámy 20 Kč za 100 kg vykácením části lesa škoda na stelivu asi 240 Kč ročně. Stáří lesa pana Draxlera je asi 60 let, vydá tudíž tento les poměrně více hrabanky a poměrová škoda vzniklá vykácením je tudíž větší.

Po dotazu u mnoha nezúčastněných zemědělců bylo shledáno, že vytěžená množství i jednotková cena slámy jsou zcela přiměřeny. Z cen odškodného, které vlastníci udávají, nemíní totiž již na žádný způsob dobrovolně slevit.

Velitelství I. sboru návrh na plošné vykácení parcel nakonec zamítlo z důvodů vysoké ceny a mezi objekty byly vykáceny pouze průseky v obvyklé šířce 6–8 m.

S kácením šumavských lesů kvůli opevňovacím pracím souvisí ještě jedno téma, které v tomto regionu rezonuje dodnes – **kůrovec**. Jak vidno z přepisu dokumentu z 27. června 1938, tento brouk již tehdy ohrožoval obranyschopnost šumavského opevnění:

Státní ústav pro ochranu lesů a myslivost upozorňuje MNO, že kmeny smrků, které byly poraženy na záseky koncem května v hraničním pásmu, jsou nyní silně nalétnuty kůrovci, kteří v nich nalézají velmi příhodné podmínky ke svému vývoji. Tito škodliví brouci vyvinou se pod kůrou těchto pokácených kmenů během měsíce července a po vylétnutí mohou velmi nebezpečně ohrozit sousední zdravé stromy a být příčinou jejich usychání. Tím povstanou kolem míst, kde byly v lese vedeny záseky, mezer a les může ztratit v těchto místech využitelnost k obraně, kterou skýtá dnes za dobrého zakmenění porostů. Do takto kůrovcem uvolněných porostů se může velmi snadno opřít vítr a na konec na těchto místech zbydou prázdné holiny.

Je proto v zájmu vojenských opatření v budoucnu, aby bylo zabráněno rozšíření kůrovců již nyní. Možnost obrany proti tomuto škodlivému hmyzu se jeví v tom, že budou pokácené smrkové kmeny v zásecích odkorněny, a to od základu kmene až do vrcholku, tj. do tloušťky asi 8 cm. Kůra s larvami hmyzu se rozestře po zemi anebo se spálí. Toto opatření nutno vykonat nejpozději do konce července, tj. do doby, kdy v kůře těchto záseků dospěje nový hmyz.

Soutěž na stavbu úseku lehkého opevnění

Plánované linie LO byly po hrubém vytyčení rozděleny na samostatné stavební úseky, pro které byly vypsané samostatné soutěže na stavbu. V praxi to vypadalo tak, že Velitelství ženijního vojska I. sboru (VŽVS I.) přímo oslovilo přibližně 5–8 stavebních firem, zda by se nechtěly účastnit neveřejné soutěže na výstavbu opevnění. Striktně požadována byla státní spolehlivost, takže německé firmy vůbec nebyly oslovovány. Do soutěží byly zpravidla přizvány firmy jak z blízkého okolí budoucí stavby, tak i z vnitrozemí (zpravidla z Prahy). Ty oslovené obdržely spolu s výzvou k soutěži následující podklady:

- poučení o podávání nabídek na práce a dodávky spojené se stavbami vojenské správy (nevracelo se s nabídkou, zůstalo v majetku oferenta);
- tiskopis nabídky;
- rozpočet na stavbu typů A, B, C, D a E;
- všeobecné zadávací podmínky pro vojenské stavby a dodávky s nimi spojené;
- zvláštní zadávací podmínky pro práce zemní, zednické a betonářské;
- prohlášení o prostudování projektu;
- prohlášení o daňových nedoplatecích a 40hodinovém pracovním týdnu;
- prohlášení o použití výhod zák. 67/1935 Sb. z. a n.;
- prohlášení o platbě 4,5% dluhopisy půjčky na obranu státu.

Podnikatel musel kalkulovat jednotkové ceny bez dodání cementu, armovacího železa a vázacího drátu nebo sponek na armaturu; tento materiál dodávala vojenská správa. Jednotkové ceny v rozpočtu musely

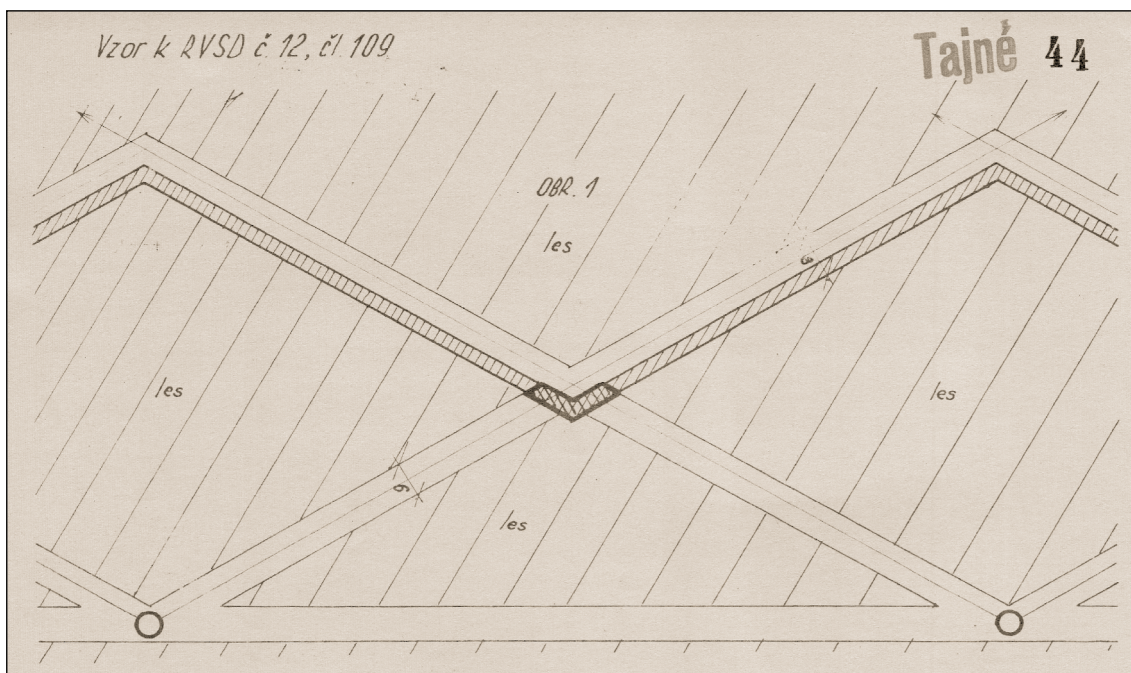

Schéma typového řešení pozorovacích a palebných průseků mezi objekty LO umístěnými v lesním prostoru (objekty označeny kolečky). Palebné průseky měly minimální šíři 6–8 m a měly být doplněny protipěchotními překážkami. V místě křížení paleb byla překážka zapuštěna do terénu v rozsahu vyznačeném tlustou čarou (VÚA–VHA).

Pohled na čerstvě vykácené průseky v lesním masivu mezi Kubovou Hutí a Lenorou. Snímek byl pořízen od objektu 191/45/A-140N směrem k sousednímu řopíku č. 44. V místě před fotografem se původně nacházela paseka řídce porostlá buky s průměrem kmene 20–40 cm, což vysvětluje nezvyklou šíři vykáceného pásu lesa před objektem. Majitelem této lesní parcely byl František Wagner, Kubova Huť čp. 5. Vzadu ve smrkovém lese jsou již patrné průseky ve standardní šíři (vlevo pozorovací průsek, vpravo střelecký průsek). Tato parcela již byla ve vlastnictví města Vimperk.

souhlasit s jednotkovými cenami v ceníku příslušných zvláštních zadávacích podmínek. To v praxi znamenalo, že pro zemní, zednické a betonářské práce musel oferent převzít nařízené jednotkové ceny. Ve výsledné nabídce pak měly firmy stanovit průměrnou jednotkovou cenu stavby typu stanoviště (A, B, C, D a E) pro celý úsek bez ohledu na různost terénu a obtížnost prací. Pokud nebyl některý z typů objektů v úseku zastoupen, rozpočet na jeho stavbu nebyl k nabídce připojen a podnikatel jej neocenoval.

Veškeré stavební plány a detaily byly k nahlédnutí u Velitelství ženijního vojska I. sboru v Praze III na Malostranském náměstí, v budově Zemského vojenského velitelství (ZVV) v I. patře, dveře č. 134. Do plánů směl nahlédnout pouze šéf firmy nebo jím zmocněný zástupce. Podnikatel musel dorazit na prohlídku plánů v přesně určený čas a nesměl si z nich cokoliv obkreslit nebo učinit poznámky.

Poté následovala prohlídka budoucího stavebního úseku, při které velitel vojenského stavebního dozoru provedl oferenty místy, kde mělo být opevnění budováno. Podnikatelé tak měli možnost seznámit se s terénními podmínkami v místě stavby, zdroji materiálu, možnostmi pro ubytování dělnictva apod.

Do stanovené lhůty pak museli podat finanční nabídky na stavbu jednotlivých typů objektů, opět na adresu VŽVS I. Došlé nabídky byly zpravidla v den ukončení lhůty pro jejich podání komisionálně otevřeny a vyhodnoceny. Stávalo se, že část oslovených firem na nabídku nerefletovala a ani si nevyzvedla pomůcky a podklady k soutěži. Komise složená z důstojníků VŽVS I. obvykle vybrala oferenta s nejnižší nabídkovou cenou na stavbu úseku, byť ne vždy to bylo pravidlem. Cenovou nabídku a výběr firmy následně ještě muselo potvrdit MNO hl. št. ŘOP. Datum jeho schválení se v archivních dokumentech objevuje jako termín zadání stavby úseku, třebaže poté následoval oficiální zadávací výnos ze strany VŽVS I.

Firmy podávající nabídky v roce 1937 neměly s podobnými stavbami příliš zkušeností a k zakázce přistupovaly podobně jako k jiným civilním zakázkám bez zohlednění specifických požadavků vojenské správy. Jak jsem již zmínil, v rámci předepsaných rozpočtových formulářů byla velká část položek (zemní, zednické a betonářské práce) nařízena za předepsané jednotkové ceny a podnikatel tak neměl příliš mnoho možností, kde zohlednit vedlejší rozpočtové náklady, režii, zisk apod. Téměř jediným řešením byla položka za zpracování a uložení 1 m³ betonové směsi.

V roce 1937 vyhrál soutěž na výstavbu opevnění v úseku E-28 u Velhartic Jindřich Bubla z Horažďovic. V kalkulaci nabídl pouze 130 Kč za 1 m³ uložení betonové směsi, při realizaci však brzy zjistil, že cenu výrazně podcenil. Vedl proto jednání s VŽVS I. o dodatečném navýšení jednotkové ceny za uložení 1 m³ betonové směsi na 160 Kč, aby vůbec pokryl náklady. V jednom z jeho dopisů jsou vysvětleny důvody špatného odhadu:

Zajisté by bylo bývalo účelné, kdyby nám oferentům byly tehdy ukázány nějaké objekty v různých stádiích stavby, takže by bylo možno velmi snadno řádně jednotkové ceny vykalkulovati na základě praktických zkušeností. Není zajisté úmyslem vojenské správy těžit z nezkušenosti podnikatelů, neboť způsob provádění vojenských prací liší se podstatně od provádění staveb pro civilní potřebu, nejen pokud se týče samotného provádění, nýbrž i co se týče dosud neznámého tvaru staveb. I po stránce právní neodpovídá tento způsob oferování plně zákonu ohledně neplatnosti smlouvy, neboť je víc než jasno, že jedna smluvní strana neměla zkušenosti.

Celé to oferování má tu velikou vadu, že při kalkulaci není po ruce plán. Za tu půlhodinku, která se věnuje nejen prohlídce plánu, ale i všem ostatním nutným informacím ústním, není možno vystihnout pravý stav věcí, obzvláště když není možno si učinit náčrtky a kopie z plánů předložených pouze k nahlédnutí.

Stavitel Bubla nebyl jediný, kdo kvůli nedostatku zkušeností se stavebními zakázkami pro armádu podcenil finanční náročnost realizace objektů lehkého opevnění. Berounský stavitel Ing. Josef Jelínek

1 Jméno:	Václav Prokop	Národnost:	česká
2 Povolání:	stavitel	Čs. stát. příslušnost:	ne-má.
3 Branný poměr:	vojín v záloze	Hodnost - útvar:	ženijní pluk 5
4 Narozen:	datum: 1./7. 1901	obec:	Precejovice
5 Příslušnost:	obec: Strakonice	okres:	Strakonice
6 Bydliště:	obec: Strakonice	ulice:	Ohrada čp.382
7 Změna bydliště:	obec: ./.	ulice:	./.
8 Povaha, charakter, pověst, sklony, spolehlivost:	povaha mírná, samotářská, šetrná, charakter a pověst má dobrou, netrpí žádnými zvláštními sklony a jeví se býti spolehlivým		
9 Odborná znalost (jak dlouho v oboru pracuje), kde posledně byl zaměstnán:	od roku 1933 provozuje ve Strakonici samostatně živnost stavitelskou a za tu dobu postavil zde vícero menších domků. Nějakou velkou stavbu zde dosud neměl.		
10 Finanční poměry: (dluhy a pod.)	jest majitelem domu ve Strakonici I. čp. 382, parní pily a kruhové cihelny v Mutěnicích v ceně as 800.000 Kč. Finančně si stojí dobře a dluhů nemá.		
11 Byl soudně trestán? Proč?	trestán nebyl.		
12 O zmíněném lze získati informace:	u stavitelské fy. Čeněk Prokop, Strakonice I. čp. 404, který není jeho příbuzným.		
13 Poznámka:	má bratra Františka, který byl v ústavě choromyslných v Bohnicích		

14 Polit. přesvědčení (jak se exponuje pro kterou polit. stranu?)	jest příslušníkem politické strany národně demokratické, avšak zvláštní činnost nevyvíjí.
15 Má cestovní pas nebo pohraniční průkaz?	cesty do ciziny nekoná a nemá cestovního pasu ani pohraniční průkazky.
Činnost a styky: a) se zahraničím: s kým si dopisuje.	se zahraničím nemá vůbec žádných styků, ani písemných
16 b) kterých spolků je členem (funkce):	jest pouze členem tělocvičné jednoty Sokol v Strakonici
17 Stát. spolehlivost:	proti státní spolehlivosti nebylo ničeho závadného zjištěno
Činnost příslušníků rodiny (nejsou v cizině, nepracují proti státu, pro kterou polit. stranu se exponují)? Jejich styky:	žadatel jest dosud svobodný. V cizině nemá žádných příbuzných. Jeho příbuzní požívají dobré pověsti a nejsou státu nepřátelské.
Za správný opis :	

Na příkladu této karty s informací o staviteli Václavu Prokopovi ze Strakonice si můžeme udělat dobrou představu o tom, jaké informace zajímaly vojenskou správu před tím, než byla určitá firma vyzvána k účasti v soutěži na výstavbu úseku LO. Stavitel Prokop se o výstavbu opevnění na Šumavě ucházel, avšak od Velitelství ženijního vojska žádnou zakázku nezískal (VÚA-VHA).

vyhrál soutěž na stavbu úseku B-6 Beroun rovněž s nabídnutou cenou 130 Kč za 1 m³ uloženého betonu. Později zadáný šumavský stavební úsek H-41 již nabízel za jednotkovou cenu o 45 Kč vyšší. Vítězné stavební firmy šumavských úseků LO nabídlý v roce 1937 tyto jednotkové ceny za zpracování a uložení betonu: úsek H-40 za 145 Kč, úsek H-41 za 175 Kč a úsek H-42 za 200 Kč.

Výstavbou lehkého opevnění v roce 1937 získaly firmy dostatek zkušeností s náročností těchto staveb a v roce 1938 již jednotková cena za zpracování a uložení 1 m³ betonu neklesla pod 200 Kč. Cenová úroveň vítězných nabídek u úseků zadáných ke stavbě v roce 1938 byla následující: úsek 191 za 210 Kč, úsek 194 za 260 Kč (obě firmy), úsek 195 za 225 Kč, úsek 196 za 235 Kč, úsek 197 za 210 Kč a úsek 199 za 270 Kč. Například stavitel Jelínek zvedl jednotkovou cenu za zpracování a uložení betonové směsi u úseku 191 o dalších 35 Kč. S tím samozřejmě úměrně rostla také jednotková cena za stavbu objektu.

Výstavba objektu LO nového typu

Podívejme se ještě trochu blíže na samotný proces výstavby. Následující popis je z rozsahových důvodů zpracován pouze ve zkrácené formě, podrobnější informace o postupu a technologii lze dohledat v doporučené literatuře. Problémům, s nimiž se potýkaly stavební firmy při betonáži objektů, se ještě budu věnovat v popisu některých stavebních úseků (např. H-40).

Pokud pomineme proces přesného vytyčování objektů, které pro stavební firmu zajišťoval velitel VSD s pomocným personálem, stavební práce byly zpravidla zahájeny **dovážením materiálu** do prostoru budoucího staveniště. Firma musela zajistit dopravu cementu, písku a kameniva z místa těžby nebo vykládací stanice. Na stavbu rovněž musela z určené železniční stanice dopravit ocelolitinové prvky vkládané do bednění před betonáží, a to včetně mřížových a pancéřových dveří (výstroj objektu). Betonářskou výztuž, cement a výstroj objektu zajišťovala svými dodávkami vojenská správa. Zbývající materiál pro stavbu si pak zajišťoval podnikatel zpravidla nákupem u subdodavatelů.

Požadavky vojenské správy na uložení materiálu se můžeme dozvědět z pokynů pro aspiranty techniky a podnikatele z roku 1938:

- *Uskladnění materiálu: cement smí být uložen ve skladišti maximálně v sedmi vrstvách. Uložení na staveništi v suché přenosné boudě s dřevěnou podlahou, alespoň 30 cm nad zemí.*
- *Ocel na výztuž musí být uskladněna pod střechou. Na dobu nejvýše 8 dní může se uložit na trámcích 50 cm nad zemí bez ochrany nejvýše 3 dny. Ocel nesmí být nikdy kladena na zem. Totéž platí i pro vázací drát.*
- *Výstroj musí být uložena na suchém, zamykatelném skladišti na dřevěných podlahách a hlídána orgány firmy. Nikdy nesmí být výstroj kladena na zem.*
- *Štěrk a písek se ukládá na dřevěných, z prken sbitých, po třech stranách svislými prkny ohraničených podlahách. Písek a štěrk musí být chráněny proti znečištění (jehličí, listí apod).*

Stavební materiál, který chtěla firma používat pro stavbu, musel splňovat přísné požadavky na kvalitu. Vzorky štěrku a písku se musely před zahájením betonáží odeslat do Kloknerova ústavu v Praze, kde je podrobili důkladným zkouškám podle normy ČSN 1093. U písku byla zjišťována jílovitost, humusovitost a případně sirnatost. Podle zabarvení zkušebního roztoku pak byla určena vhodnost či nevhodnost písku pro betonářské účely (světle žlutá a žlutá barva byla vyhovující, červenohnědá a hnědá nevyhovující). Nevyhovující kvalita písku byla na Šumavě zaznamenána hlavně v počátku výstavby v létě 1937. Firma Ing. Pičman a Ing. Morávek musela kvůli velkému množství organických látek propírat písek ve vápenném mléku, jinde bylo třeba písek smíchat v poměru 1 : 1 s kamenným pískem.

Zaslaný vzorek šterku sloužil k přípravě zkušebních betonových kostek, které byly zhotoveny a odzkoušeny rovněž v ústavu.

Následovaly **zemní práce**, které podle místních podmínek zahrnovaly sejmutí drnu, skrývku ornice a pak samotný výkop v zemině. Pokud se stanoviště objektu nacházelo v lese, musela stavební firma vykácet nezbytný počet stromů či keřů včetně vyklučení pařezů. Za keře byly považovány dřeviny s průměrem do 15 cm (měřeno ve výšce 130 cm nad zemí). Náročnost výkopových prací závisela na typu horniny a její rozpojitelnosti. Horniny a zeminy byly zaříděny do sedmi tříd podle stupně rozpojitelnosti. Firma ve své nabídce stanovila jednotkové ceny za provedení výkopu v jednotlivých třídách, výsledná cena za výkop objektu pak byla stanovena podle skutečné kubatury provedeného výkopu. Dobové směrnice pro personál VSD definují třídy zeminy takto:

- I. třída – zeminy sypké a rozbředlé: kyprý písek, neulehlý písčitý šterk, šterková suť, humus, bahnitá půda apod. K rozpojení stačí lopata a rýč.
- II. třída – zeminy rypné: písčitá hlína, vláčný jíl, neulehlý písčitý šterk, ulehlý humus, luční půda, rašelina apod. K rozpojení stačí lopata a rýč.
- III. třída – zeminy kopné: ulehlé nebo kamenitá půdy, tuhý jíl, ulehlý šterk a slín. K rozpojení stačí motyka, dřevěné klíny a krumpáče.
- IV. třída – horniny drobné: zvětralé břidlice, drobné slepence, pískovec, vápence vrstevnaté, měkké. K rozpojení stačí krumpáče, špičáky, sochory, ocelové klíny, podle okolností i ojedinělé výstřely.
- V. třída – horniny snadno štílitelné: slepence, pískovce, vápence, břidlice a měkké vyvřeliny. K rozpojení stačí krumpáče, špičáky, sochory, ocelové klíny a trhavin s menší účinností.
- VI. třída – horniny nesnadno štílitelné: žula, rula, svor, tvrdý vápenec, křemenitý pískovec apod. K rozpojení stačí vrtací náčiní a trhavin.
- VII. třída – horniny velmi nesnadno štílitelné: žula, čedič, porfyr a diabas. K rozpojení stačí trhavin s značnou brizancí.

Na dně výkopu byla položena **podkladní betonová vrstva**, tzv. skořápka. Ta byla prováděna při standardních základových podmínkách mimo dosah spodní vody v tloušťce 6 cm. Pro skořápku z prostého betonu bylo povoleno ruční míchání směsi, pro 1 m³ betonu se používalo 115 kg cementu. Do betonové směsi byl používán šterk s velikostí frakce do 4 cm.

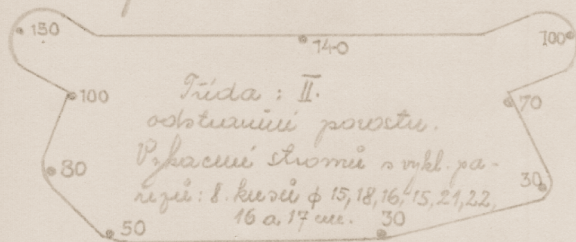
U objektů umístěných ve svažitém terénu bylo zpravidla nutné doplnit tzv. základové stupně. Jednalo se v podstatě o základové pasy, které v potřebném rozsahu prodlužovaly obvodové zdivo tak, aby byl objekt bezpečně zakotven v únosném podloží. Zároveň zvyšovaly jeho odolnost proti podstřelení (zásahu dělostřeleckým granátem pod základovou desku). Základové stupně se prováděly v tloušťkách do 60 cm a byly vyztuženy betonářskou ocelí, která umožňovala provázání s armováním obvodového zdiva. Tyto základové konstrukce byly považovány za vícepráce a vojenská správa je proplácěla podle skutečně realizovaného rozsahu.

Na hotovou skořápku se jako ochrana proti běžné zemní vlhkosti pokládala **ochranná cementová mazanina** tl. 2 cm. Vyráběla se z ostrohranného písku s cementem v množství 480 kg/m³ a byla doplněna hydrofobní přísadou. V případě založení objektu pod hladinou podzemní vody byla skořápka zesilována a opatřena asfaltolepenkovou izolací. Tato úprava je popsána v kapitole věnované stavebnímu úseku 191.

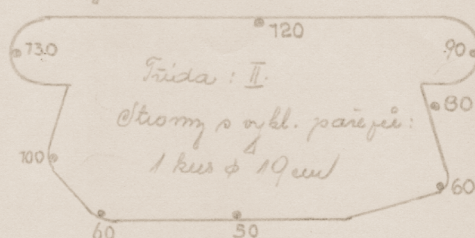
Na skořápce se stavělo **bednění objektu** včetně pomocné konstrukce a lešení. Detaily se můžeme opět dozvědět z pokynů pro aspiranty techniky a podnikatele:

Měření v kopci:

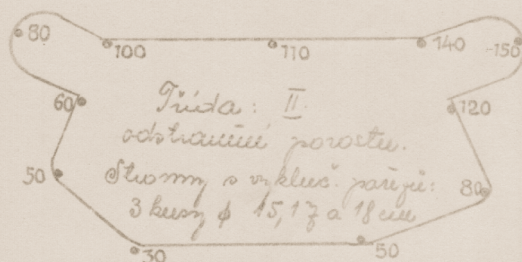
obj. č. 9: 4-140 pov. norm.

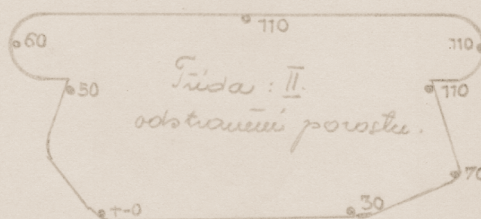
obj. č. 10: A-160 pov. norm.

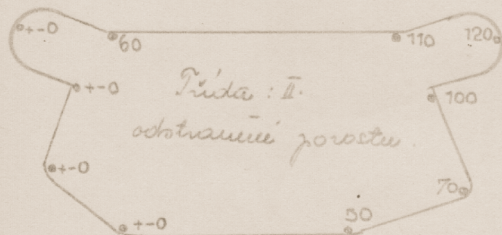
obj. č. 11: A-140 pov. norm.

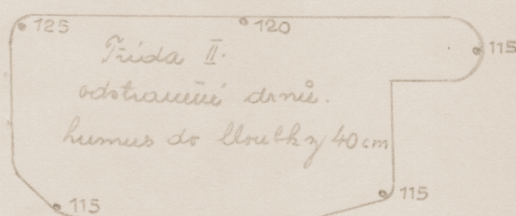
obj. č. 12: A-160 pov. norm.

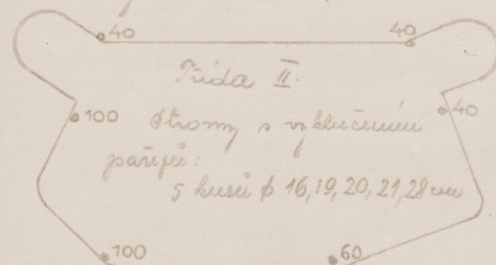
obj. č. 13: A-140 pov. norm.

obj. č. 15: D₂ pov. norm.

obj. č. 16: A-140 pov. norm.

Handwritten signature

Výkres se zaměřenými tvary výkopů pro objekty LO v úseku 199. Údaje o hloubce, třídě zeminy či počtu vykácených stromů pak sloužily k sestavení výkazu provedených prací, který připravoval stavitel pro každý řopík (VÚA-VHA).

Bednění vnějších stěn a předsínky: z prken tl. 33 mm, jichž lze po každé straně jednou použít pro betonové zdivo. Prkna těsně srážet, aby spárami nevytéká cementový tmel. Podpěrné lešení z nenastavovaných sloupků řádně vzepřené vzpěrami do země. Bednění stáhne se 5mm drátem (rádlováním).

Bednění vnitřních stěn: jen z prken dosud nepoužitých, zdravých. Na každých 80 cm otvory 10 cm od sebe pro navlečení trmínků Ø 5 mm délky 40 cm. Bednění se připevní na sloupky postavené na železobetonové nožky 8 × 8 cm (nožky mají 4 dráty Ø 5 mm). Nožky se podmaznou jemnou cementovanou maltou a postaví na izolační lepenku, nebo izolaci. Před armováním se stěna natře z vnitřku hnědým karbolinem. Stěna do objektu se natře až po vybetonování a vyschnutí objektu.

Řezivo pro výstavbu šumavského opevnění dodávali mimo jiné Karel Wastl, pila a hoblovna v Puchru, a parní pila Jan Jungbauer z Ktiše. Zajímavé je, že budování fortifikace mělo za následek zvýšení ceny stavebního řeziva na Šumavě. Dejme opět slovo staviteli Bublovi z Horažďovic, který uvádí více podrobností:

Při podávání nabídky byla cena dříví v kraji ustálená. Zásoba suchého dřeva dosti velká a ceny tyto směrodatné pro naši kalkulaci. Prováděním velikého počtu objektů v naší oblasti nejen cena dřeva neúměrně stoupla, ale suché dřevo nebylo vůbec k dostání, takže jsme trpěli nejen přímým zvýšením cen, ale též dalekým dovozem.

Výše zmíněné nožky jsou distančníky v podobě betonových kvádrů, které vymezovaly tloušťku základové desky. U distančních sloupků byla požadována co největší subtilnost (aby nepřekážely výztuži desky) a hrubý povrch kvůli jejich spojení s betonem desky.

Pohled na jedno ze stavenišť objektu LO v oblasti jižních Čech, které je již částečně rozebráno. Na snímku je dobře vidět vnější bednění s nosnými sloupky, ramenaty a rozpěrami, které zajišťovaly stabilitu celé tesařské konstrukce.

Následovala **příprava armování** (betonářského železa). Pro vyztužení objektů byly přesné armovací plány s rozmístěním jednotlivých prutů po vrstvách. Při výstavbě lehkého opevnění se používala výztuž Ø 10, 15 a 20 mm + vázací a rádlovací dráty. Do bednění nebylo možno vložit a vyvázat veškerou vodorovnou výztuž stěn, aby bylo možno zajistit dostatečné zhutnění; část výztuže se tedy vkládala a vyvazovala až v průběhu betonáže.

Samotná **betonáž** představovala nejnáročnější fázi výstavby. Byla náročná především organizačně a vyžadovala dostatek zkušených pracovníků, zajištění potřebného materiálu a zařízení, osvětlení pro noční práci apod. Celý objekt (tj. základová deska, obvodové zdivo a střešní deska) musel být vybetonován bez přerušení, aby nevznikla pracovní spára, která by snižovala jeho odolnost. Betonová směs se míchala v míchačce s benzinovým motorem přesně podle určeného složení a ukládala se do bednění podle stanovených technologických postupů.

V roce 1937 ještě stavební firmy neměly příliš zkušeností s betonáží lehkého opevnění nového typu. Například v úseku E-28 Velhartice trvala betonáž objektů č. 71 a 72 s kubaturou 78,5 m³ betonu při nasazení třiceti lidí celých 50 hodin, tedy více než dva dny v kuse. Stavitel Bubla na tuto fázi nasadil 15 dělníků, 12 betonářů, 2 tesaře a 1 strojníka. Míchačka spotřebovala za 30 hodin 150 l benzinu (3,20 Kč/litr) a 15 litrů oleje (10 Kč/litr).

O rok později stavební firma Ing. Jelínek a synové v úseku 195 pracovala podstatně rychlejším tempem: betonářská skupina čítala 45 osob, z nichž 16 bylo vybaveno pěchy. Betonáž objektu v normální odolnosti trvala 14 hodin, u zesíleného řopíku 22 hodin.

Dejme nyní opět prostor pokynům pro aspiranty techniky a podnikatele, které shrnují některé zásady betonáže, jež firmy musely dodržovat:

Pro výrobu 1 m³ betonu se použije pro směs normální / jemnou:

Štěrk hrubý frakce 40–60 mm: 600 l / 0 l.

Štěrk jemný frakce 20–40 mm: 300 l / 850 l.

Písek frakce 0–10 mm: 390 l / 400 l.

Voda: 100 l / 100 l.

Cement: 400 kg / 400 kg.

Odměrování materiálu se děje odměrkami. Štěrk před použitím se prolíje vodou do úplného nasycení. Pod střílny možno použít řidší směsi. Směs se nasypává do bednění pěti násypnými rourami Ø 25 cm, sestavenými ze 70 cm dlouhých dílů. Směs nesmí padat volně z větší výšky než 1 m. Pod rourami nesmí beton dlouho ležet. Bez rour se vhazuje beton do hloubky maximálně 1 m. Směs se rozprostírá ve vrstvách tloušťky 18 cm, které se spěchují na 15 cm od líce do středu tak dlouho, až se vydusá na povrch cementové mléko. Bednění se během práce vlhčí mlžným rozprašovačem. Kropení konví není dovoleno.

Na dvoustřílnovém objektu dusá 16 dělníků, na jednostřílnovém objektu 12 dělníků. Každý dělník má: jeden pých 10–15 kg (plocha 12 × 12 cm) a jeden pých 3–5 kg (plocha 4 × 12 cm). Dále jsou na staveništi nástroje na rozhrnování a dusání k výstroji. Do bednění vstupují dělníci jen v obuvi od bláta očištěné. Pracuje se bez přerušení (směna max. 10 hodin). Pracoviště musí být osvětleno a v případě potřeby chráněno proti dešti a slunci. Odbedněno smí být nejdříve za 7 dní za přítomnosti VSD.

Pro úplnost dodávám, že u okrajů stěn se měla používat jemnější směs, uvnitř zdiva hrubší.

Po odstranění vnějšího bednění proběhla klasifikace povrchu zdiva, kdy bylo podle hladkosti povrchu a rozsahu hnízd uděleno hodnocení: dobrý, dostatečný nebo nedostatečný. V případě dobrého či

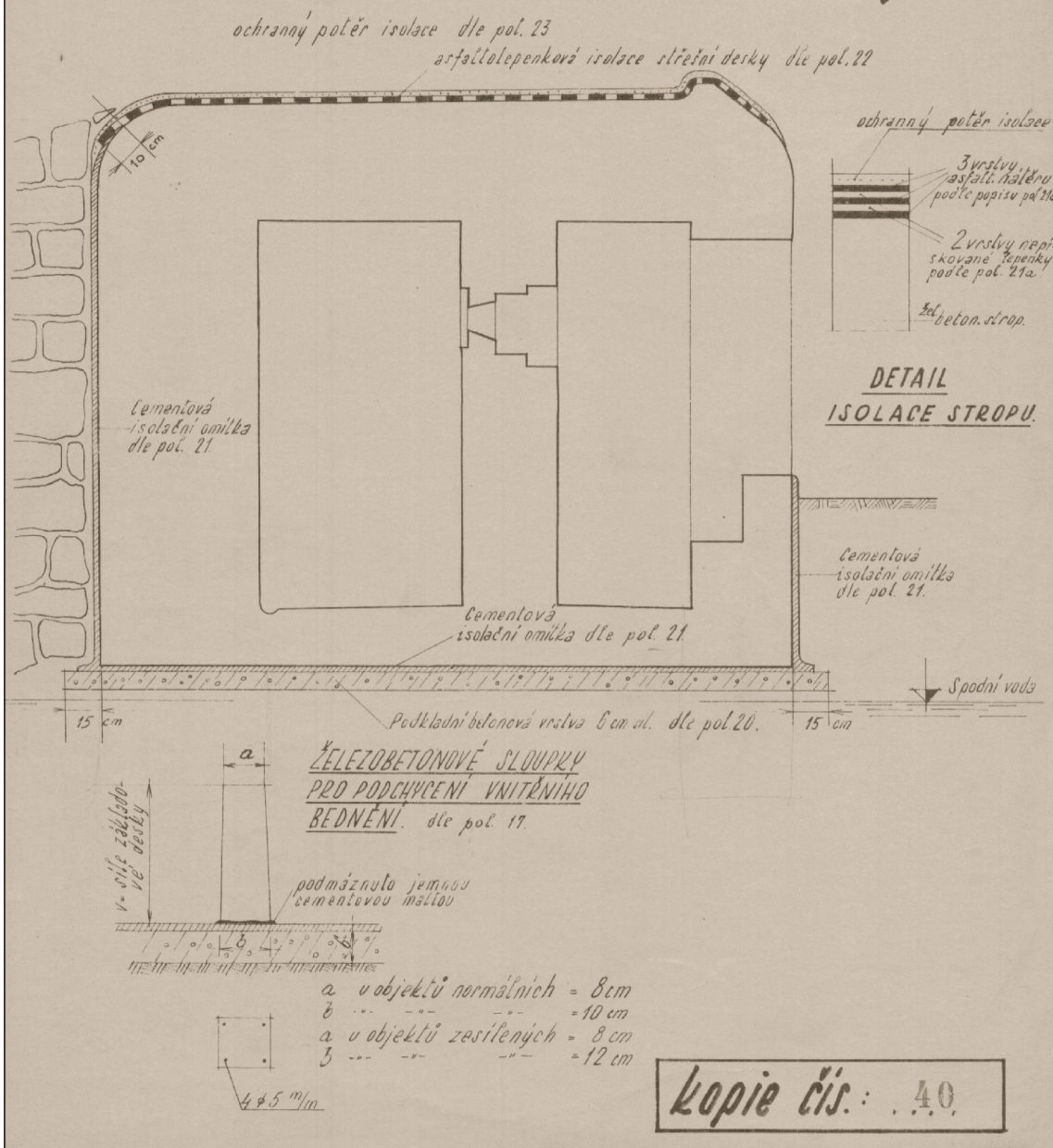

Pohled na levou stranu vyarmovaného objektu 196/32/A-160N u obce Veselí, jehož stavba nebyla dokončena v důsledku přijetí podmínek mnichovské dohody. Dobře patrné jsou téměř kolmé stěny výkopu, na jehož dně je položena betonová skořápka. V armování je již osazen rám střílny o hmotnosti 180 kg, který byl podepřen rámem z betonářské výztuže. Za výztuží je patrné rovněž vnitřní dřevěné bednění.

SCHEMA ISOLACE OBJEKTU.

obraz : 1.

Tajné!

Archivní výkres s příčným řezem objektu LO, který detailně zobrazuje základní způsob řešení izolace s cementovou izolační omítkou na stěnách i skořápce a asfaltovým pásy na střeše. Zakreslen je rovněž detail usazení betonového sloupku (distančníku) pro podchycení vnitřního bednění nad základovou deskou (VÚA–VHA).

dostatečného povrchu mohl VSD povolit vyspravení hnízd jemným betonem. Při nedostatečném povrchu mělo o dalším postupu prací rozhodnout VŽVS I.

Během betonáže byly odebrány vzorky betonové směsi ze základové desky, obvodového zdiva a stropní desky, ze kterých byly připraveny **zkušební kostky**. Ty se po alespoň částečném zatvrdnutí odeslaly opět do Kloknerova ústavu, kde byly podrobeny zkoušce zjištění krychelné pevnosti. U úseků zadávaných ke stavbě v roce 1938 pak bylo firmám účtováno penále při nedodržení požadované krychelné pevnosti 450 kg/cm^2 . Údaje o pevnostech betonu, uváděné v seznamech objektů jednotlivých úseků, představují aritmetický průměr ze tří měření. Tyto informace chybí zpravidla u objektů, které byly betonovány v druhé polovině září 1938 a jejichž zkušební kostky se již nepodařilo odeslat do Prahy na odzkoušení.

Další stavební práce na objektu pokračovaly po odbednění a technologické přestávce, spojené s tvrdnutím betonu. Spočívaly v nanesení **cementových izolačních omítek** tl. 20 mm v soklové části do výšky 100 mm nad terén a na čelní stěně v rozsahu budoucího zakrytí rovnaninou a záhozem. Omítky měly stejné složení jako krycí mazanina skořápky (včetně hydrofobní přísady) a hladily se ocelovými hladítky.

Po částečném zatvrdnutí omítek mohla být zahájena stavba **kamenné předlohy** (rovnaniny), jejíž tloušťka se lišila podle normální či zesílené odolnosti. Šlo o na sucho rovnaný kámen, položený do výkopu se sklonem dna. Podle místních podmínek byl používán kámen asi 30 cm velký, který nesměl být zvětřalý. Následoval **zemní násyp** u čelní stěny a zásyp stavební jámy po obvodě objektu:

Zásyp mezi objektem a vykopanou jámou a násyp před čelem objektu ve spádu 1 : 3 až 1 : 1 provádí se ve vrstvách 15–20 cm. Každá vrstva se řádně upěchuje (pěchy 10 kg), případně se mírně kropí. Nesmí se použít zmrzlý nebo hnilý materiál. Boční svahy násypu pokryjí se drny na plochu $30 \times 30 \times 10 \text{ cm}$. Pod drny rozprostře se 5 cm vrstva ornice. Každý drn se připevní 30 cm dlouhým kolíkem a připechuje. Drny se musí kropit až do nasycení. Násep se oseje travním semenem a připechuje.

Dále bylo nutno provést asfaltolepenkovou **izolaci na střeše** objektu. K tomu se používaly dvě vrstvy lepenky se třemi nátěry asfaltem v množství $1,5 \text{ kg}$ asfaltu na 1 m^2 nátěru. Přesah pásů izolace činil minimálně 10 cm. Střešní izolace byla kryta ochrannou cementovou mazaninou tl. 2 cm. Cementová mazanina tl. 2 cm byla provedena také na podlaze uvnitř objektu (360 kg cementu na 1 m^3 čistého písku).

Pod vyústěním granátového skluzu byla položena **kamenná dlažba** v ploše asi 1 m^2 – kameny kladené do cementové malty.

Výřez dobové pohlednice s objektem 197/77/A-180Z, u něhož se stavební firmě nepodařilo dokončit zemní zához. Čelní stěna je tak kryta pouze rovnaninou vyskládanou na sucho z kamenů.

Další **dokončovací práce** spočívaly v osazení mřížových dveří a křídla pancéřových dveří, v provedení natěračských prací a vyčištění vnitřku objektu. Tam, kde nebylo ponecháno vnitřní bednění, byl povrch betonové stěny začištěn cementovou stěrkou nebo omítkou.

Na začištěných vnějších plochách zdiva byl proveden maskovací nátěr v řešení a barevnosti podle pokynů velitele VSD (maskování se v dobové terminologii nazývalo mimikry), případně síť z hladkého vázacího drátu pro vybudování krycí masky z přírodních materiálů. Po obvodě objektu byly zakopány betonové mezníky vymezující rozsah příslušného pozemku.

Harmonogram výstavby objektu LO

Při znalosti jednotlivých stavebních procesů výstavby lehkého opevnění nejednoho čtenáře jistě napadla otázka, jak dlouho trvalo postavit řopík v podmínkách šumavského terénu. Časová náročnost stavebních prací byla závislá především na základových podmínkách, na dopravních možnostech materiálu či strojního zařízení a také na počasí. Ostatní práce jako stavba bednění, uložení armatury či vlastní betonáž trvaly u všech objektů stejnou dobu bez ohledu na jejich umístění. Průměrná doba realizace (od kopnutí do země po předání klíčů armádě) byla přibližně dva měsíce při dodržování technologických zásad a přestávek. U stavebních úseků zadávaných v létě 1938 byl vyvíjen tlak na rychlou realizaci staveb a mnohé stavební procesy byly zřejmě zrychlovány na úkor technologických přestávek, které se zkracovaly nebo úplně vypouštěly.

Berounská stavební firma Ing. Josef Jelínek a synové, která na Šumavě realizovala nejvíce objektů LO, vedla pečlivé a přesné záznamy o průběhu prací. Jejich časový postup si můžeme ukázat na příkladu řopíku č. 3 typu A-160Z, který byl budován v létě 1938 jako první vybetonovaný objekt stavebního úseku 191 a postrádal hydroizolaci proti zemní tlakové vodě. Harmonogram realizace objektu byl následující:

- zahájení stavebních prací, zemní a výkopové práce: od 8. června;
- podkladní betonová skořápka tl. 6 cm: 16. června;
- ochranný izolační cementový potěr skořápky: 17. června;
- zřízení dřevěného bednění vnitřního a vnějšího: 18.–20. června;
- osazení rámu střílen, pancéřových dveří a tvarovek do bednění: 18. června;
- příprava ocelové výztuže (armování): 21. června;
- uložení betonu (betonáž objektu): 23. června;
- osazení háků na maskovací síť po obvodě střechy: 23. června;
- dodatečné osazení periskopických trubíc a granátového skluzu: 28. června;
- cementová izolační omítka (sokl a čelní stěna): 5. července;
- předloha z kamenů (kamenná rovinanina): 7.–8. července;
- násyp zeminy u kamenné rovinaniny: od 9. července;
- asfaltolepenková izolace střešní desky: 12. července;
- ochranný cementový potěr střešní izolace: 13. července;
- obklad násypu drny: 13. a 16. července;
- těsnicí vrstva z jílu: 15. července;
- osazení mřížových dveří: 16. července;
- osazení železobetonových mezníků: 16. července;
- hrubá tmavá omítka: 18. července;
- zřízení kamenné dlažby pod granátovým skluzem: 19. července;
- nátěr mřížových a pancéřových dveří: 28.–29. července;
- zřízení maskovací sítě: 8. srpna.

*Pohled na řopík 191/3/A-160Z stojící
nedaleko lenorských rechlí. Výstavba
tohoto objektu probíhala od 8. června
do 8. srpna 1938.*

Výstavba tohoto objektu včetně zřízení maskovací sítě tedy trvala na den přesně dva měsíce. Nutno ovšem dodat, že hlavní fáze skončila již 19. července; zbylé natěračské práce a zřízení masky byly provedeny firmou dodatečně podle časových možností dělníků nebo po dodání materiálu. Po odečtení nedělí, kdy se nepracovalo, trvala stavba objektu 36 pracovních dní čistého času, což představuje šest pracovních týdnů.

Při stupňujícím se pracovním tempu, které souviselo se zhoršující se vojensko-politickou situací na konci srpna a v září 1938, docházelo k dalšímu urychlení času výstavby. Byly zkracovány technologické pauzy, doba na odbednění apod. Realizaci kompletního objektu bylo za těchto podmínek se zapracovnou skupinou dělníků možno zkrátit až na jeden měsíc.

Tabulky „Zákaz fotografování“

Současně se zadáním stavebního úseku vybrané firmě musel velitel VSD zajistit také výrobu a osazení informačních tabulek o zákazu fotografování. Ty byly podle území zadávány do výroby jako dvoujazyčné (pro oblasti s německy mluvícím obyvatelstvem), nebo pouze v češtině, které se uplatnily především ve vnitrozemských oblastech. V místech výstavby opevnění na Šumavě byly pochopitelně osazovány především tabulky dvoujazyčné.

Pro výrobu tabulek vydalo VŽVS I. jednoduché plánky. Podle výkresů z roku 1937 se zřejmě nejprve počítalo s celokovovým provedením. Sloupek délky 220 cm měl být proveden z profilu T30/40/5, trubky Ø 40/2 nebo kolejničky 50/6 a byl zapuštěn do hloubky 35 cm v betonové patce rozměru 30 × 30 cm a hloubky 40 cm. Dvoujazyčná tabulka s nápisem **Zákaz fotografování! / Fotografieren verboten!** s označením místně příslušného **okresního úřadu** měla rozměr 30 × 28 cm, jednojazyčná 32,5 × 20 cm. Měly být natřeny bílou barvou, nápis byl v barvě černé.

Od plechových tabulek však VŽVS I. nakonec upustilo (zřejmě z cenových důvodů) a v oblastech I. sboru byly umísťovány pouze celodřevěné tabule, jejichž výrobu a osazení zajišťovaly stavební firmy nebo místní truhlářské firmy. Tabule byly vyráběny buď se sloupkem, nebo pouze jako samotná deska, která se měla přichytit na telegrafní tyč nebo strom. Tabule měly rozměr 60 × 45 cm a byly zhotoveny z prken tl. 26 mm, z rubu spojených dvojicí svlaků profilu 33 × 52 mm v délce 45 cm. Sloup délky 2,8 m byl vyroben z kulatiny průměru 10 cm. Tabule byla bíle lakována s černým nápisem podle šablony. Vedle nápisu **Zákaz fotografování! / Fotografieren verboten!** byl na nich rovněž uveden místně příslušný okresní úřad. Dřevo se napouštělo ochranným nátěrem Karbolineum.

Cenu jedné tabule se sloupem v celodřevěném provedení ohodnotil stavitel J. Marek pro úsek 197 na 43 Kč, přičemž VŽVS I. mu nařídilo snížit ji na 35 Kč a zajistit dodání i pro sousední úsek 196. Stejná cena 35 Kč za tabuli se sloupem a 25 Kč za samotnou tabuli byla odsouhlasena také v úseku 191. Pro úsek 197 bylo počítáno s dodáním 40 výstražných tabulí, z čehož byla polovina se sloupem, pro úsek 196 pak 50 tabulí, z toho také polovina se sloupem. Velitel VSD úseku 194 v roce 1938 poptával výrobu přímo u místních truhlářů (mimo stavební firmu realizující výstavbu úseku). Zakázku v počtu 22 sloupků, 25 velkých tabulí, 13 malých tabulí a 7 doplňkových tabulí s nápisem **Bezirksbehörde Sušice** získal truhlář Karel Petr ze Zadova za celkovou cenu 1 497 Kč.

Podle nezbytného rozsahu území, kde bylo opevnění budováno, určil velitel VSD hranice území, na kterém měl platit zákaz fotografování. Například pro úsek H-40 navrhoval tento rozsah: Severovýchodní linie: Stráž (severovýchodně Loučové) – Nuzerov – jižní okraj Dlouhé Vsi – křížek kóta 668 severovýchodně Bohdašic – Humpolec – Nový Dvůr – severní okraj lesa jižně Nezdic. Jihozápadní linie: Petrovice – Nová Víska – Vlastějov – Těšov – Dolní Krušec – Rajsko – Opolenec – severní okraj Kašperských Hor. Z toho je zřejmé, že v některých oblastech byl územní přesah zákazu fotografování přes prostor linie LO poměrně značný.

Najímání dělníků na výstavbu opevnění

Jak si ještě ukážeme na popisu konkrétních šumavských stavebních úseků lehkého opevnění, aby bylo možno stavbu zvládnout v termínech požadovaných vojenskou správou, musely si stavební firmy zajistit poměrně velké množství dělníků, jejichž počty se na jednotlivých úsecích pohybovaly přibližně v rozmezí 100–250 osob. Většina firem neměla tak velké množství kmenových zaměstnanců, a proto musely nabírat dělníky v místě stavby, případně o ně žádat přes tzv. zprostředkovatelný práce. Kvalifikovaní kmenoví zaměstnanci byli nasazováni na odbornější práce a vedoucí pozice, najímaní dělníci pak většinou na výkopové práce, práce v lomu apod.

Vojenská správa důsledně dbala na prověřování státní spolehlivosti zaměstnaných dělníků. Před nástupem do práce na opevnění musel být každý z nich prověřen, což zajišťovaly četnické stanice v místech bydliště dělníků. Protože do soutěže na výstavbu opevnění byly přizvány jen české stavební firmy, často se sídlím ve vnitrozemí, u jejich kmenových zaměstnanců nebyl se státní spolehlivostí zpravidla problém. Ten nastával u dělníků najímaných v pohraničí s většinou německy mluvícího obyvatelstva. Zde byli automaticky zamítnuti příslušníci Henleinovy Sudetoněmecké strany (Sudetendeutsche Partei, SdP). Problematické zapojení šumavských Němců do výstavby opevnění se podrobněji věnuji v popisu stavebního úseku 195.

Pokud dělník prošel sítím četnického prověřování, musel před nástupem na opevňovací práce vlastnoručně podepsat *Slib občanských zaměstnanců o zachování tajnosti*, podle národnosti v českém nebo německém jazyce. Zde uvádím jeho české znění:

Slibuji v plné shodě se svým svědomím a přesvědčením, že zachovám v tajnosti vše, co na stavbách vojenských uvidím a uslyším nebo co se dovím ze spisů, náčrtů, plánů, vysvětlivek, tiskopisů neb jakýmkoliv způsobem a že se vystříhám všeho, co by mohlo nepovolaným osobám cokoliv prozraditi o prováděných vojenských stavbách.

Dále slibuji, že si nepořídím bez vědomí příslušných vojenských úřadů žádné kopie nebo opisy dočasně mi svěřených plánů, náčrtků nebo spisů, jednajících o stavbách, že nedovolím nikomu nepovolanému do nich nahlédnouti a že si nenechám tyto doklady děle, než bude nezbytně třeba. Jsem si plně vědom, že při nedodržení slibu vystavuji se stíhání podle příslušných norem zákona o ochraně republiky.

Dodatek: zároveň se zavazuji, že po dobu svého zaměstnání u vojenských staveb nepřekročím ani legálně, ani nelegálně státní hranice a že do 5ti dnů od složení tohoto slibu odevzdám VSD do úschovy všechny průkazy, opravňující mne k překročení hranic.

Jsem si toho vědom, že při nedodržení „Dodatku“ ke slibu budu propuštěn ihned z práce.

Z textu slibu vyplývá, že dělníci zaměstnaní na opevňovacích pracích nesměli vycestovat do zahraničí. Také z toho důvodu zasílal VSD seznamy dělníků místně příslušným četnickým stanicím a oddělením finanční stráže.

V archivních dokumentech k výstavbě lehkého opevnění u Prachatic se dochovala stížnost týkající se propuštění dělníka Josefa Vilda ze zaměstnání, která přišla v polovině listopadu 1937 na Ministerstvo národní obrany – hlavní štáb ŘOP:

Podepsaný za Průmyslový svaz dělnictva stavebního v Praze II, Biskupský dvůr 7, oznamuje zdvořile na základě dohody při provádění intervence následující případ:

Člen podepsaného svazu Vild Josef, dělník, Vodňany čp. 110, hlásil se na státní práci prováděnou na Prachaticku stavitelskou firmou Fína z Plzně. Do práce byl přijat a tuto dne 2. 10. 1937 nastoupil.

Tentýž den večer byl však zavolán do stavební kanceláře a z práce ihned propuštěn. Když se tázal po důvodech propuštění, byl odkázán na státní kancelář, kde mu bylo řečeno, že propuštění bylo nařízeno z vyšší moci.

Jako dělnická odborová organizace máme oprávněný zájem na obraně republiky a členové podepsaného svazu jsou řádnými a rovnocennými občany republiky a není zde jistě důvodů, aby pro odborovou příslušnost k podepsanému svazu byli ze státní práce propuštěni.

Obracíme se proto na ctěné ministerstvo s uctivou žádostí, aby příčiny propuštění byly vyšetřeny a nebylo činěno podřízenými orgány překážek k zaměstnávání členů podepsané organizace na státních pracích.

Doufáme, že naši uctivé žádosti bude laskavě vyhověno a dán příkaz, aby i naši členové byli zaměstnáváni za těchže podmínek jako příslušníci jiných organizací, pokud se staví na obranu demokracie a republiky.

ŘOP přeposlalo stížnost veliteli VSD úseku H-42 por. žen. Ing. Otakaru Grafovi, který propuštění dělníka v hlášení pro MNO zdůvodnil takto: *Hlásím, že dělník Josef Vild byl propuštěn dne 2. října 1937 po prověření četnickou stanicí jako státně nespolehlivý. Jeho kartotéční lístek byl předložen velitelství I. sboru, 2. oddělení. Konkrétní důvody státní nespolehlivosti však velitel VSD neuvedl a ani již nevíme, zda byl dělník znovu zaměstnán.*

S najímáním dělnictva na opevňovací práce souvisí také stížnost, kterou sepsali členové okresní sociální komise ze Sušice a zaslali 12. října 1937 dopisem Okresnímu úřadu v Sušici. Týkala se domnělé nemožnosti uplatnění nezaměstnaných osob ze sušického okresu na výstavbě lehkého opevnění:

Na pracích, jež jsou pod dozorem MNO podnikány z veřejných prostředků na území sušického okresu, je zaměstnána firmou Pičman řada dělníků z Domažlicka a snad i z jiných okresů, odkud firma toto dělnictvo na Sušicko přivedla.

Tento stav způsobuje rozruch mezi nezaměstnanými dělníky tohoto okresu, ať jsou to již dělníci registrovaní pro nárok na podporu ze Státní stravovací akce, jichž je dnes přes 400, nebo jsou to nezaměstnaní, odborově organizovaní, toho času pobírající podporu dle gentského systému, nebo ti, kteří nárok na tuto podporu dosud nemají.

Uznáváme, že stavitelská firma Pičman z Domažlic vzala s sebou na Sušicko své odborné dozorce síly na práce pomocné, zednické, tesařské a betonářské, jež jsou pro ni spolehlivými orgány, aby jí svěřené práce byly podle podmínek zadání správně vykonány.

Nemůžeme však souhlasit s tím, aby sem byli bráni z Domažlicka kvalifikovaní i pomocní stavební dělníci, když u nás je těchto dostatek, marně u nás v okolí hledají práci a jsou odkázáni na podporu ze státní stravovací akce a z gentského systému.

Sušicko je známé svými výborně kvalifikovanými zedníky, tesaři, betonáři i pomocnými stavebními dělníky všech oborů. Je nemožné, aby dělnictvo z Domažlicka práci domácím ubíralo, když naše dělnictvo ze státní stravovací akce je jistě ze 70 % odborově organizováno a z 90 % absolutně státně spolehlivé.

Zaměstnávání dělníků přivedených z Domažlicka a z okolí Sušicka vzbuzuje nevraživost u domácího dělnictva tím spíše, když toto slyší, že tito cizí zaměstnanci ve své většině jsou hospodářsky zajištění. Chlubením se tím, že „dělník“ doma na Domažlicku zasel nyní 600 kg žita, musí pobouřit ty, kteří nemají majetek vůbec.

Žádám proto, aby bylo úředně zjištěno:

- 1) Jak bylo dělnictvo z Domažlicka najato do práce na Sušicku, prošlo-li úřadem práce a kterým?
- 2) Mají-li všichni (snad jich je přes 40) nárok na tuto práci z titulu registrace pro státní stravovací akci nebo pro podporu dle gentského systému?
- 3) Proč jim nebyla přikázána práce na Domažlicku, když tam byla a nemohla na regulaci být zahájena pro nedostatek dělnictva?

Ptám se, proč povoluje se podnikatelskou firmou stavitele Pičmana pracovat dělníkům z Domažlicka denně 12 i 15 pracovních hodin, když je domácím dělníkům ze Sušicka umožněno v téže době na téže práci pracovat jen osm hodin. Pomlčím o tom, jak jsou domažličtí na úkor domácích protežováni tím, že jsou z pracovních stanovišť dováženi firmou zdarma na nákladních autech ČSD (Československých státních drah) na železniční stanici, zatímco domácím, kteří z dálky docházejí pěšky nebo dojíždějí na kolech, tato výhoda není poskytována.

Upozorňuji však důtklivě, že jiná podnikatelská firma Jindřich Bubla z Horažďovic, které byly svěřeny obdobné práce v jiné části okresu, nepřivedla si ze svého okresu „své“ dělnictvo, ale pracuje tu výhradně s dělníky ze Sušicka na všech pomocných i odborných pracích dokonale a k plné spokojenosti.

Prosim, aby tato stížnost byla vyšetřena urychleně a přísně, a aby v okresní sociální komisi, až bude mít měsíční schůzi, byla podána zpráva o výsledku, a aby bylo sděleno, jaká náprava byla ve prospěch dělníků Sušicka učiněna.

Okresní úřad v Sušici předal stížnost na Velitelství I. sboru, které se na poměry informovalo u velitele VSD úseku H-40 škpt. pěch. Josefa Břicháčka. Ten k tomu uvedl:

Hlásím, že pracovní týden dělnictva firmy Ing. Pičman a Ing. Morávek nepřesahuje týdně 56–60 pracovních hodin. Při betonářské práci se někdy přihodí, že denní pracovní doba se některým zaměstnancům prodlouží o 1 až 2 hodiny, ale celkový denní průměr zůstává nedotčen, tj. nepřesahuje 10 hodin denně.

Prvý nábor dělnictva v Kašperských Horách byl prováděn podle rozkazu Velitelství I. sboru a z kartotéčního seznamu dělnictva bylo z počátku vyzýváno 60 dělníků k nastoupení do práce, dostavilo se jich však jen 18, protože v tu dobu byla v plném proudu sezona stavebních dělníků. Ze sušického okresu, zejména pak ze Sušice a blízkého okolí, nebylo o tuto práci zájmu pro velkou vzdálenost od bydliště dělníka. Osobně jsem informoval Okresní zprostředkovatelnu práce v Sušici o potřebě podnikatele, ale bez valného výsledku. Zedníky (betonáře) a tesaře nebylo možno v sušickém okrese dostat. Protože je podnikatel vázán smlouvou, ve které musí dodržet pracovní lhůtu, byl okolnostmi přinucen najmout potřebné dělnictvo tam, kde jen bylo možno. Provedl to v místě sídla firmy, tj. v Domažlicích. Nyní, když se práce chýlí ke konci, bylo by nespravedlivé ze strany podnikatele propustit dělnictvo, které je na pracích zapracováno, a najmout jiné, které nezná a které by potřebovalo určitou dobu k zapracování.

Majetkové poměry dělnictva jsou úředně zjištěny a není nikdo tak finančně zajištěn, aby nepotřeboval výdělek ke své obživě. Má-li někdo z nich majetek, tak je hodnotou velmi malý a ještě zadlužený.

Dělnictvo najaté do práce z domažlického okresu bylo získáno prostřednictvím Okresní zprostředkovatelny práce v Domažlicích, všichni mají nárok na tuto práci z titulu registrace pro státní stravovací akci, anebo na podporu podle gentského systému. Když se jejich nábor prováděl, tj. v červnu, nebylo vhodné práce pro stavební dělnictvo jmenovaného okresu, naopak ještě bylo přes 50 dělníků odesláno na tytéž práce na Zatecko.

Každou sobotu po skončení práce odváží firma dělníky do Sušice státním nákladním autem, protože toto auto garáží na sušickém nádraží, a nečiní se rozdíl mezi dělnictvem, kdo do něj nastoupí.

Pro informaci uvádím, že do dnešního dne je u firmy zaměstnáno ze sušického okresu 56 dělníků mimo místních vozových dopravců a z domažlického okresu 46 dělníků. Dosud si nikdo z dělníků u mne nestěžoval na délku pracovní doby ani na výši mzdy.

Doplňek číslo 3 .						
S e z n a m						
civilních zaměstnanců podnikatele pracujících na polních lehkých opevněních, jejichž státní spolehlivost vyhovuje.						
Poř. čís.	Jméno	Bydliště	Okres	Zaměstnán jako	od	Pozn
42.	Dolejš Vojtěch	Hradiště	Domažlice	dělník	12/7	
43.	Chmelnský Jan	Ostružno	Sušice	"	21/6	
44.	Raindl Jan	Ostružno	Sušice	"	24/6	
45.	Trnka Stanislav	Nezdice	Sušice	"	21/6	
46.	Chmelenský Jan	Ostružno	Sušice	"	30/6	
47.	Dušek Václav	Nezdice	Sušice	"	1/7	
48.	Bauer Karel	Nezdice	Sušice	"	7/7	
49.	Harant František	Pohorsko	Sušice	"	8/7	
Vystoupili:						
50.	Řehoř Jan	Soběšice	Sušice	dělník	7/7	
51.	Bublík Jaroslav	Damič	Sušice	"	7/7	23/7
52.	Mottl Václav	Nezdice	Sušice	"	13/7	
4.	Ledvina Václav	N. Postřekov	Domažlice	ohýbač železa	14/6	24/7
S e z n a m						
příležitostných dělníků pracujících ve větší vzdálenosti od objektů jako: při tlučení šterku, při úpravách cest, při nakládání písku, atd., jejichž státní spolehlivost není ověřena.						
48.	Mottl Stanislav	Ostružno	Sušice	dělník	23/7	
49.	Kašák František	Soběšice	Sušice	"	23/7	
50.	Vachoušek Kašpar	Strašín	Sušice	"	19/7	
51.	Hasenohr Karel	Dlouhá Ves	Sušice	"	19/7	
52.	Mottl Ludvík	Albrechtice	Sušice	"	19/7	
53.	Kolbinger Jakob	Tuškov	Sušice	"	19/7	
54.	Motl Josef	Ostružno	Sušice	"	19/7	
56.	Kučera Čeněk	Pohorsko	Sušice	"	23/7	
57.	Kašák František	Pohorsko	Sušice	"	23/7	
58.	Mottl Stanislav	Ostružno	Sušice	"	23/7	
59.	Tušchl Johann	Žlíbek	Sušice	"	23/7	
60.	Kabourek Václav	Tlumačov	Domažlice	zedník	26/7	
61.	Dufek Matěj	Starý Klíčův	Domažlice	"	26/7	
62.	Martínek Jakub	Starý Klíčův	Domažlice	"	26/7	
63.	Schleiss Karel	Draženov	Domažlice	dělník	26/7	
64.	Altman Václav	Draženov	Domažlice	tesař		
Vystoupili dne 24.7 1937:						
55.	Mottl Václav	Nezdice	Sušice	dělník	19/7	

Seznam části dělníků, kteří byli zaměstnáni při výstavbě úseku H-40. Soupis jasně ilustruje, že ze Sušicka jich bylo výrazně víc než z Domažlicka (VÚA-VHA).

S ohledem na vyjádření velitele VSD byla stížnost zřejmě neopodstatněná a další korespondence se – kromě odpovědi Velitelství I. sboru Okresnímu úřadu v Sušici v tomto duchu – nevedla. Na tomto místě je ovšem vhodné ještě připomenout, že pracovní týden měl tehdy šest pracovních dní (včetně soboty). Odpočinkovým dnem byla neděle. Proto byly počty hodin odpracovaných v týdnu vyšší, než jsme zvyklí dnes. Pro úplnost dodejme, že několikrát zmíněný gentský systém vyplácení podpor v nezaměstnanosti byl zaveden v roce 1925 a jeho princip spočíval v tom, že se přenášela povinnost vyplácet nezaměstnaným peněžitou podporu ze státních orgánů na odborové organizace, částečně dotované státem.

Mzdy při výstavbě opevnění

Archivní dokumenty dávají také odpověď na to, jaké mzdy byly vypláceny dělníkům zaměstnaným při výstavbě opevnění na Prachaticku. Dne 9. července 1937 byla u Okresního úřadu v Prachaticích sepsána kolektivní smlouva s místními stavebními zaměstnavateli a dělnickými organizacemi, která určovala minimální hodinové mzdy pro dělníky. Zedníci po vyučení měli stanovenou mzdu 2,40 Kč, po druhém roce 2,80 Kč a s praxí více než dva roky 3,50 Kč na hodinu. Tesaři měli hodinové mzdy o 10 haléřů vyšší. Dělníci do 18 let věku dostávali hodinovou mzdu 1,80 Kč, ostatní pak 2,30 Kč. Pro ženy byla stanovena jednotná hodinová mzda 1,90 Kč.

Tyto mzdy platily pro celý politický okres Prachatic; pokud však byla práce vykonávána na katastrálním území Prachatic nebo Vimperka, byla mzda v jednotlivých tarifech navýšena o 10–20 haléřů. Stavební firma arch. Fína, která v roce 1937 budovala opevnění u Prachatic, musela najímané dělníky vyplácet v souladu s uvedenými sazbami. V původní nabídce však zřejmě počítala s nižšími mzdovými náklady, neboť žádala armádu o navýšení jednotkových cen právě kvůli této kolektivní smlouvě.

Na Prachaticku působila také plzeňská stavební firma Ing. F. Jenč, F. Hladeček & F. Kroft, která měla se svými dělníky rovněž uzavřenou kolektivní smlouvu, jež zaručovala minimální platy pro jednotlivé profese podle délky praxe. Kopáč si zde za hodinu vydělal 3 Kč, dělník 2,70 Kč a žena 2,10 Kč. Zedník si v prvním roce po vyučení vydělal 3 Kč, v druhém 3,20 Kč, ostatní zedníci pak 3,90 Kč. Zedník s lepší kvalifikací si přišel na 4,50 Kč a fasádníci na 6 Kč za hodinu. Betonáři do 17 let věku brali 3,50 Kč, do 19 let věku 4,50 Kč a starší betonáři 6 Kč na hodinu. Předák při betonáži si vydělal 7 Kč na hodinu. Výše uvedené mzdy byly čisté, při ocenění práce byla mzda navýšena o 25 % na režii a 10 % na zisk. Podobné mzdy vyplácely také ostatní firmy, které realizovaly zakázky vojenské správy na výstavbě šumavského opevnění.

Pro získání představ o tehdejších cenových úrovních doplňují ceny kuřiva a občerstvení, které byly zaznamenány v roce 1938 v jednom z hostinských zařízení v Orlických horách.

Kuřivo

Jedna zorka cigareta: 10 haléřů; jeden balíček dýmkového tabáku: 1,10 Kč; jedno viržinko krátké Brazílské: 70 haléřů; jedno viržino dlouhé: 1,40 Kč; jedna cigareta Memphis: 30 haléřů, jeden doutník Kuba: 90 haléřů, jeden doutník krátký: 55 haléřů, jedny cigarety Vlasta (snad deset kusů): 1,50 Kč.

Nápoje a občerstvení

Jedno pivo obyčejné: 1,40 Kč; jedno pivo Plzeň: 2,50 Kč; jedna limonáda 1,40 Kč; jedna osminka vína: 2,30 Kč; jeden koňak (asi 1/16 l): 1,30 Kč; jedna žitná káva: 2 Kč, jedna černá káva: 1,50 Kč; jeden vuřt: 1,40 Kč a jeden chléb s máslem 1 Kč.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy Tajemství šumavských bunkrů.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.